ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βρυξέλλες, 13.7.2026
COM(2026) 364 final

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

σχετικά με την εφαρμογή της οδηγίας 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής (οδηγία για τη φυλετική ισότητα) και της οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση)

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οδηγία για τη φυλετική ισότητα και η οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση (στο εξής: οδηγίες) ([1]) αποτελούν τους ακρογωνιαίους λίθους των προσπαθειών της ΕΕ για την οικοδόμηση μιας Ένωσης ισότητας. Σύμφωνα με την οδηγία για τη φυλετική ισότητα, απαιτείται ίση μεταχείριση των ατόμων στους τομείς της απασχόλησης και της επαγγελματικής κατάρτισης, της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας (συμπεριλαμβανομένων της κοινωνικής ασφάλισης και της υγειονομικής περίθαλψης), της πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες και της παροχής αυτών (συμπεριλαμβανομένης της στέγασης), ανεξάρτητα από τη φυλετική και εθνοτική τους καταγωγή. Σύμφωνα με την οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση, απαιτείται ίση μεταχείριση των ατόμων στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση, ανεξάρτητα από τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις τους, την αναπηρία, την ηλικία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό τους.

Οι οδηγίες θέτουν σε εφαρμογή τις θεμελιώδεις αξίες που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Από το 2000 κι έπειτα έχουν διαδραματίσει καίριο ρόλο στη διασφάλιση της πλήρους συμμετοχής όλων των ατόμων στην οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή, χωρίς διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού.

Μια σημαντική εξέλιξη κατά την περίοδο αυτήν ήταν ο ρόλος της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) στην αποσαφήνιση των θεμελιωδών εννοιών της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων. Ειδικότερα, μέσω των πολυάριθμων προδικαστικών αποφάσεων που έχει εκδώσει κατόπιν αιτήματος εθνικών δικαστηρίων, το ΔΕΕ έχει ενισχύσει σημαντικά την προστασία έναντι των διακρίσεων σε ολόκληρη την ΕΕ. Οι ελάχιστες προκλήσεις τις οποίες ανέφεραν τα κράτη μέλη σχετικά με την εφαρμογή των βασικών αρχών της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων επιβεβαιώνουν τη μεγαλύτερη σαφήνεια που επιτεύχθηκε με τις αποφάσεις του ΔΕΕ.

Ωστόσο, περισσότερα από 25 έτη μετά την έκδοση των οδηγιών, **η διασφάλιση της αποτελεσματικής έννομης προστασίας των ατόμων όσον αφορά το δικαίωμα στην απαγόρευση των διακρίσεων και στην ίση μεταχείριση εξακολουθεί να αποτελεί σημαντική πρόκληση**.

Η Επιτροπή πρέπει να παρέχει πληροφορίες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών ανά πενταετία ([2]). Με την παρούσα έκθεση εκπληρώνεται η εν λόγω υποχρέωση, ενώ παράλληλα καταδεικνύονται τόσο η πρόοδος που έχει σημειωθεί όσο και οι προκλήσεις που εξακολουθούν να προκύπτουν όσον αφορά την εφαρμογή και την επιβολή της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων. Η έκθεση καλύπτει την περίοδο

([1]) ΕΕ L 180 της 19.7.2000, σ. 22, ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj. ΕΕ L 303 της 2.12.2000, σ. 16, ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj.

([2]) Βλ. άρθρο 17 παράγραφος 1 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 19 παράγραφος 1 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

από το 2021 έως το 2025 και περιγράφει τις εξελίξεις που σημειώθηκαν μετά την τελευταία έκθεση, η οποία δημοσιεύτηκε τον Μάρτιο του 2021 ([3]).

Η παρούσα έκθεση αποτελεί συνέχεια των σχεδίων δράσης και των στρατηγικών της ΕΕ για την ισότητα, ιδίως της στρατηγικής της ΕΕ για την καταπολέμηση του ρατσισμού 2026-2030 ([4]) και της στρατηγικής για την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ για την περίοδο 2026-2030 ([5]). Στις στρατηγικές αυτές, τονίζεται ότι η διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής της νομοθεσίας της ΕΕ για την καταπολέμηση των διακρίσεων αποτελεί προτεραιότητα της Επιτροπής και υπογραμμίζεται η σημασία της επιβολής αποτελεσματικών κυρώσεων κατά των διακρίσεων. Η έκθεση αποτελεί βασική δράση για την τήρηση της δέσμευσης στο πλαίσιο της στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού περί διασφάλισης της αποτελεσματικής εφαρμογής της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα, ιδίως εστιάζοντας στην επιβολή και την εφαρμογή της σε περιπτώσεις αλγοριθμικών διακρίσεων. Στην έκθεση, εξετάζεται επίσης η εφαρμογή των οδηγιών για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών διακρίσεων.

Τα θύματα σπανίως καταγγέλλουν τα περιστατικά διακρίσεων στους θεσμούς. Σύμφωνα με διάφορες έρευνες ([6]) που διεξήγαγε ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), το ποσοστό καταγγελιών κυμαίνεται από 5 % έως 11 %. Το μικρό αυτό ποσοστό καταγγελίας περιστατικών οφείλεται κυρίως στην πεποίθηση των θυμάτων ότι η καταγγελία των διακρίσεων δεν θα επιφέρει καμία ενέργεια ή αλλαγή ([7]).

Η έλλειψη εμπιστοσύνης στις υφιστάμενες διαδικασίες και στα υπάρχοντα συστήματα για την καταγγελία περιστατικών διακρίσεων συνδέεται άμεσα με την εικαζόμενη περιορισμένη πρόοδο που έχει σημειωθεί ως προς την καταπολέμηση των διακρίσεων ([8]) μετά την τελευταία έκθεση για τις οδηγίες.

([3]) COM(2021) 139 final και SWD(2021) 63 final της 19ης Μαρτίου 2021, EUR-Lex - 52021DC0139 - EL - EUR-Lex και EUR-Lex - 52021SC0063 - EN - EUR-Lex.

([4]) COM(2026) 12 final της 20ής Ιανουαρίου 2026, EUR-Lex - 52026DC0012 - EL - EUR-Lex.

([5]) COM(2025) 725 final της 8ης Οκτωβρίου 2025, EUR-Lex - 52025DC0725 - EL - EUR-Lex. Βλ. επίσης άλλες σχετικές στρατηγικές: COM(2020) 620 final της 7ης Οκτωβρίου 2020, EUR-Lex - 52020DC0620 - EL - EUR-Lex. COM(2021) 101 final της 3ης Μαρτίου 2021, EUR-Lex - 52021DC0101 - EL - EUR-Lex, COM(2026) 113 final της 5ης Μαρτίου 2026, EUR-Lex - 52026DC0113 - EL - EUR-Lex, COM(2026) 541 final της 6ης Μαΐου 2026, EUR-Lex - 52026DC0541 - EL - EUR-Lex.

([6]) FRA, *Being Black in the EU – Experiences of people of African descent* (Ζώντας ως μαύρος στην ΕΕ — Εμπειρίες ατόμων αφρικανικής καταγωγής), *Being Muslim in the EU – Experiences of Muslims* (Ζώντας ως μουσουλμάνος στην ΕΕ — Εμπειρίες μουσουλμάνων), *Jewish People's Experiences and Perceptions of Antisemitism – EU survey of Jewish people* (Εμπειρίες και αντιλήψεις των Εβραίων σχετικά με τον αντισημιτισμό — Έρευνα της ΕΕ στον εβραϊκό πληθυσμό), *LGBTIQ Equality at a Crossroads – Progress and challenges* (Η ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ σε κρίσιμη καμπή — Πρόοδος και προκλήσεις), *Roma in 10 European Countries – Main results – Roma survey 2021* (Οι Ρομά σε 10 ευρωπαϊκές χώρες — Κύρια αποτελέσματα — Έρευνα του 2021 για τους Ρομά), *Rights of Roma and Travellers in 13 European Countries – Perspectives from the Roma survey 2024* (Δικαιώματα των Ρομά και των νομάδων σε 13 ευρωπαϊκές χώρες — Προοπτικές βάσει της έκθεσης του 2024 για τους Ρομά), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2021-2025.

([7]) 38 % των συμμετεχόντων στην έρευνα EU-MIDIS III· 39 % των συμμετεχόντων στην έρευνα στον εβραϊκό πληθυσμό· 49 % των συμμετεχόντων στην έρευνα ΛΟΑΤΚΙ III· 30 % των συμμετεχόντων στην έρευνα του 2021 για τους Ρομά.

([8]) FRA (βλ. υποσημείωση 6).

Ο γενικός πληθυσμός εξακολουθεί να θεωρεί ότι οι διακρίσεις είναι εκτεταμένες στην ΕΕ ([9]). Το 50 % των συμμετεχόντων στην έρευνα της ΕΕ του 2022 για τις μειονότητες και τις διακρίσεις (στο εξής: EU-MIDIS III) ανέφερε ότι θεωρεί ότι έχει υποστεί διακρίσεις για οποιονδήποτε λόγο ([10]) κατά την πενταετία που προηγήθηκε της έρευνας. Μόνο οι εμπειρίες φυλετικών διακρίσεων ([11]) αυξήθηκαν μεταξύ του 2016 και του 2023 ([12]).

Στην τελευταία έκθεση σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών, έχουν ήδη επισημανθεί αρκετά βασικά ζητήματα. Σε αυτά περιλαμβάνονται ο φόβος των θυμάτων για αντίποινα, τα ανεπαρκή επίπεδα αποζημίωσης, η δυσκολία της συλλογής αποδεικτικών στοιχείων και η άγνοια των θυμάτων όσον αφορά τα δικαιώματά τους και τις υπηρεσίες υποστήριξης που έχουν στη διάθεσή τους, π.χ. μέσω φορέων ισότητας. Στην έκθεση επισημάνθηκε επίσης η άνιση προώθηση της ισότητας μεταξύ του ευρέος κοινού και των εθνικών θεσμικών οργάνων, η οποία ποικίλλει ανάλογα με το κράτος μέλος.

Με βάση την προηγούμενη έκθεση, η παρούσα νέα έκθεση παρέχει επισκόπηση των συνεχιζόμενων και των νέων προκλήσεων που αντιμετωπίζονται, της προόδου που έχει σημειωθεί και των ορθών πρακτικών που έχουν υιοθετηθεί όσον αφορά την εφαρμογή των οδηγιών από το 2021.

Κατά την περίοδο αναφοράς, η ΕΕ έλαβε συγκεκριμένα μέτρα για τη βελτίωση της εφαρμογής και της επιβολής των οδηγιών. Το σημαντικότερο είναι ότι, μετά την τελευταία έκθεση, η ΕΕ εξέδωσε τις οδηγίες για τους φορείς ισότητας ([13]), με σκοπό την ενίσχυση των εθνικών φορέων που είναι αρμόδιοι για την προώθηση της ισότητας, καθώς και για την πρόληψη και την καταπολέμηση των διακρίσεων, μεταξύ άλλων με την καλύτερη στήριξη των ατόμων και των ομάδων που υφίστανται διακρίσεις ως προς την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Βάσει των οδηγιών, τα κράτη μέλη πρέπει να θεσπίσουν αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και αναλογικές κυρώσεις για τις διακρίσεις. Για την υποστήριξη των κρατών μελών, η Επιτροπή ανέθεσε την εκπόνηση **μελέτης σχετικά με τη νομοθεσία και την επιβολή κυρώσεων για τις διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής και λόγω θρησκείας**. Από τη μελέτη προέκυψε ότι η νομική

([9]) Βλ.: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Ευρωβαρόμετρο του 2023 για τις διακρίσεις στην ΕΕ».

([10]) Διακρίσεις με βάση τουλάχιστον έναν από τους ακόλουθους λόγους: χρώμα του δέρματος, εθνοτική καταγωγή ή μεταναστευτικό υπόβαθρο, θρησκεία ή θρησκευτικές πεποιθήσεις, ηλικία, βιολογικό/κοινωνικό φύλο, αναπηρία, σεξουαλικός προσανατολισμός και ταυτότητα φύλου ή έκφραση φύλου.

([11]) Για τους σκοπούς της έρευνας, ως φυλετικές διακρίσεις νοούνται οι διακρίσεις με βάση τουλάχιστον έναν από τους ακόλουθους τρεις λόγους: χρώμα του δέρματος, εθνοτική καταγωγή ή μεταναστευτικό υπόβαθρο και θρησκεία ή θρησκευτικές πεποιθήσεις.

([12]) FRA, *Being Black in the EU – Experiences of people of African descent* (Ζώντας ως μαύρος στην ΕΕ — Εμπειρίες ατόμων αφρικανικής καταγωγής), *Being Muslim in the EU – Experiences of Muslims* (Ζώντας ως μουσουλμάνος στην ΕΕ — Εμπειρίες μουσουλμάνων), σ. 44, *Experiences and perceptions of antisemitism – Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU* (Εμπειρίες και αντιλήψεις σχετικά με τον αντισημιτισμό — Δεύτερη έρευνα σχετικά με τις διακρίσεις και τα εγκλήματα μίσους κατά Εβραίων στην ΕΕ), σ. 59, *Jewish People's Experiences and Perceptions of Antisemitism – EU survey of Jewish people* (Εμπειρίες και αντιλήψεις των Εβραίων σχετικά με τον αντισημιτισμό — Έρευνα της ΕΕ στον εβραϊκό πληθυσμό), σ. 77.

([13]) ΕΕ L, 2024/1499, 29.5.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1499/oj, ΕΕ L, 2024/1500, 29.5.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1500/oj.

προστασία και η μακροπρόθεσμη πρόληψη των διακρίσεων υπονομεύονται από τις ήπιες και συμβολικές κυρώσεις. Στη μελέτη επισημάνθηκε η ανάγκη για αποτελεσματικότερες κυρώσεις, οι οποίες θα αποζημιώνουν πλήρως τα θύματα και θα προωθούν βιώσιμες λύσεις, παράλληλα με αυστηρότερη επιβολή και ανάπτυξη ικανοτήτων των επαγγελματιών του νομικού κλάδου και της κοινωνίας των πολιτών.

Υπό το πρίσμα των πρόσφατων τεχνολογικών εξελίξεων, συμπεριλαμβανομένης **της διάδοσης των αυτοματοποιημένων συστημάτων και των συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης (ΤΝ)**, στην έκθεση αναλύεται επίσης η εφαρμογή της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων στα κράτη μέλη σε περιπτώσεις αλγοριθμικών διακρίσεων. Καταδεικνύεται η ανάγκη ανάπτυξης ικανοτήτων και θέσπισης μηχανισμών για την αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των διαφόρων φορέων επιβολής.

Η παρούσα έκθεση βασίζεται στα αποτελέσματα στοχευμένων διαβουλεύσεων ([14]). Ως απάντηση σε ειδικά προσαρμοσμένα ερωτηματολόγια, η Επιτροπή έλαβε εισηγήσεις από όλα τα κράτη μέλη και από διάφορους συμφεροντούχους και θεσμικά όργανα, μεταξύ άλλων από τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE), 11 φορείς ισότητας, 2 κοινωνικούς εταίρους, 17 οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Φορέων Ισότητας (Equinet). Τα στατιστικά στοιχεία που αναφέρονται στην παρούσα έκθεση βασίζονται στις απαντήσεις αυτές.

Η παρούσα έκθεση επικεντρώνεται στην αποτελεσματική εφαρμογή και επιβολή της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων, αναδεικνύοντας τη σημασία:

– των φορέων ισότητας·

– των αποτελεσματικών, αποτρεπτικών και αναλογικών κυρώσεων·

– της καλύτερης πρόσβασης των θυμάτων στη δικαιοσύνη και σε αποδεικτικά στοιχεία·

– της ενδυνάμωσης και της συνεργασίας των συμφεροντούχων· και

– της νομολογίας του ΔΕΕ.

Στα «βασικά συμπεράσματα» που παρατίθενται στην αρχή κάθε ενότητας, συνοψίζονται τα κύρια πορίσματα της έκθεσης. Στα πρόσθετα πλαίσια κειμένου, παρέχονται παραδείγματα ελπιδοφόρων πρακτικών.

([14]) Μεταξύ Μαΐου και Ιουλίου 2025 η Επιτροπή διεξήγαγε στοχευμένες διαβουλεύσεις χρησιμοποιώντας διαδικτυακό ερωτηματολόγιο το οποίο περιλάμβανε τόσο προσαρμοσμένες ερωτήσεις σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών όσο και ερωτήσεις ανοικτού τύπου, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να εκφράσουν τυχόν πρόσθετες ανησυχίες. Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε όλα τα κράτη μέλη, στους φορείς ισότητας κάθε κράτους μέλους, στους Ευρωπαίους κοινωνικούς εταίρους των οποίων ζητήθηκε η γνώμη σύμφωνα με το άρθρο 154 της ΣΛΕΕ και σε 57 οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Οι συμφεροντούχοι παροτρύνθηκαν να κοινοποιήσουν το ερωτηματολόγιο στα ενδιαφερόμενα μέρη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

2. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΣΤΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΘΕΣΗ

Στην προηγούμενη έκθεση επισημάνθηκε ότι είναι απαραίτητο να ενισχυθούν η προβολή, ο ρόλος και η ανεξάρτητη λειτουργία των φορέων ισότητας, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις όσον αφορά την εφαρμογή και την επιβολή των οδηγιών. Αυτό οδήγησε στην έκδοση των οδηγιών για τους φορείς ισότητας, κατόπιν πρότασης της Επιτροπής. Η Επιτροπή διαπίστωσε επίσης την ανάγκη στενότερης παρακολούθησης των αποτελεσματικών, αναλογικών και αποτρεπτικών κυρώσεων, με παράλληλη παροχή υποστήριξης στον τομέα αυτόν. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί εξετάζεται η εφαρμογή των βασικών αυτών μέτρων.

Βασικά συμπεράσματα

– Οι οδηγίες για τους φορείς ισότητας αποσκοπούν στην ενίσχυση της εντολής, της ανεξαρτησίας, των πόρων και των εξουσιών των φορέων ισότητας. Η ενίσχυση αυτή περιλαμβάνει τη διεύρυνση του πεδίου των αρμοδιοτήτων τους ώστε να συμπεριληφθούν οι λόγοι και οι τομείς που καλύπτει η οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση.

– Οι φορείς ισότητας πρέπει να διαθέτουν εργαλεία και πόρους για την πρόληψη και την αντιμετώπιση των διακρίσεων, συμπεριλαμβανομένων των διαρθρωτικών διακρίσεων.

– Οι φορείς ισότητας πρέπει να έχουν την εξουσία να ενεργούν στο πλαίσιο δικαστικών διαδικασιών προς υποστήριξη ή για λογαριασμό των θυμάτων ή ιδίω ονόματι για την υπεράσπιση του δημόσιου συμφέροντος.

– Οι ήπιες κυρώσεις και η αναποτελεσματική επιβολή των κυρώσεων αποτελούν τα βασικά εμπόδια στα συστήματα κυρώσεων.

– Η ενοποίηση της νομοθεσίας και η θέσπιση μελλοντοστρεφών κυρώσεων θα βελτιώσουν τα συστήματα κυρώσεων.

2.1. Ισχυρότεροι φορείς ισότητας — νέα ώθηση στην επιβολή της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων

Οι φορείς ισότητας είναι απαραίτητοι για την επιβολή της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων. Έως το 2024 η οδηγία για τη φυλετική ισότητα απλώς εξουσιοδότησε τους φορείς ισότητας να παρέχουν ανεξάρτητη συνδρομή προς τα θύματα διακρίσεων και να διενεργούν και να δημοσιεύουν τις δικές τους έρευνες, εκθέσεις και συστάσεις ([15]).

Στο έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την τελευταία έκθεση σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών ([16]), η Επιτροπή επισήμανε ότι τα επίπεδα φιλοδοξίας και επίτευξης είναι διαφορετικά στα κράτη μέλη. Στα βασικά οριζόντια ζητήματα περιλαμβάνονταν η ανεπάρκεια των πόρων των φορέων ισότητας, όσον αφορά τη χρηματοδότηση και το προσωπικό, η περιορισμένη

([15]) Βλ. π.χ. άρθρο 13 παράγραφος 2 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα.

([16]) SWD(2021) 63 final της 19.3.2021, EUR-Lex - 52021SC0063 - EN - EUR-Lex.

ευαισθητοποίηση σχετικά με την ύπαρξη των φορέων ισότητας, καθώς και οι περιορισμοί στην ανεξαρτησία και την ενεργητική τους νομιμοποίηση.

Για τον λόγο αυτόν, η ΕΕ εξέδωσε τις οδηγίες για τους φορείς ισότητας ώστε να διασφαλίσει ότι έως τον Ιούνιο του 2026 όλοι οι φορείς ισότητας θα διαθέτουν περισσότερα εφόδια για την καταπολέμηση των διακρίσεων, τη στήριξη των θυμάτων και την προώθηση της ισότητας.

Με τις οδηγίες για τους φορείς ισότητας διευρύνεται το πεδίο αρμοδιοτήτων των φορέων ισότητας ώστε να συμπεριληφθούν οι διακρίσεις λόγω ηλικίας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης. Προηγουμένως, το δίκαιο της ΕΕ επέβαλλε στους φορείς ισότητας να προωθούν, να αναλύουν, να παρακολουθούν και να υποστηρίζουν την ίση μεταχείριση όλων των προσώπων μόνο όσον αφορά τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή και το φύλο.

Επιπλέον, σύμφωνα με τις οδηγίες για τους φορείς ισότητας, τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι φορείς ισότητας είναι ανεξάρτητοι και να τους παρέχουν τους αναγκαίους ανθρώπινους, τεχνικούς και οικονομικούς πόρους. Οι πόροι αυτοί πρέπει να παρέχουν στους φορείς ισότητας τη δυνατότητα να εκτελούν όλα τα καθήκοντά τους και να ασκούν όλες τις εξουσίες τους αποτελεσματικά για όλους τους λόγους και σε όλους τους τομείς διακρίσεων.

Τέλος, ενισχύθηκε ουσιαστικά το πεδίο των καθηκόντων και των εξουσιών των φορέων ισότητας. Η εντολή τους δεν μπορεί πλέον να περιορίζεται στην αντιμετώπιση των διακρίσεων. Θα πρέπει επίσης να έχουν την εξουσία να αναλαμβάνουν προληπτική δράση, μεταξύ άλλων σε σχέση με τις διακρίσεις λόγω ηλικίας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της επαγγελματικής κατάρτισης.

Για να αντιμετωπίσουν τις διαρθρωτικές πτυχές των διακρίσεων και για να συντελέσουν στην κοινωνική αλλαγή ([17]), οι φορείς ισότητας θα ασκούν δραστηριότητες ευαισθητοποίησης, πρόληψης και προώθησης ([18]). Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν την ανταλλαγή ορθών πρακτικών, την ανάληψη θετικής δράσης, την υποβολή εκθέσεων σχετικά με διαρθρωτικά ζητήματα, την ενσωμάτωση της διάστασης της ισότητας σε δημόσιες και ιδιωτικές οντότητες και την παροχή σχετικής κατάρτισης, ενημέρωσης, συμβουλών, καθοδήγησης και υποστήριξης στις εν λόγω οντότητες.

Οι οδηγίες για τους φορείς ισότητας απαιτούν από τα κράτη μέλη να παρέχουν στους φορείς ισότητας εξουσίες δικαστικής προσφυγής ([19]). Προηγουμένως, οι εξουσίες δικαστικής προσφυγής των εν λόγω φορέων διέφεραν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ. Με την εφαρμογή των νέων προτύπων, όλες οι ομάδες οι οποίες προστατεύονται από το δίκαιο της ΕΕ θα μπορούν να ζητούν υποστήριξη από

([17]) Βλ. αιτιολογική σκέψη 23 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

([18]) Βλ. άρθρο 5 και άρθρο 17 στοιχείο γ) της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

([19]) Βλ. άρθρο 10 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου. Ειδικότερα, τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίσουν ότι κάθε φορέας ισότητας έχει τουλάχιστον ένα από τα ακόλουθα δικαιώματα προκειμένου να ενεργεί στο πλαίσιο δικαστικών διαδικασιών: α) το δικαίωμα να κινεί δικαστικές διαδικασίες για λογαριασμό ενός ή περισσότερων θυμάτων· β) το δικαίωμα να συμμετέχει σε δικαστικές διαδικασίες υπέρ ενός ή περισσότερων θυμάτων· ή γ) το δικαίωμα να κινεί δικαστικές διαδικασίες ιδίω ονόματι προς υπεράσπιση του δημόσιου συμφέροντος.

τους φορείς ισότητας στους τομείς που καλύπτονται από την οδηγία για τη φυλετική ισότητα και την οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση.

Ειδικότερα, οι οδηγίες για τους φορείς ισότητας παρέχουν στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να εξουσιοδοτούν τους φορείς ισότητας να στηρίζουν τις προσπάθειες τόσο ατομικής όσο και συλλογικής ένδικης προστασίας ([20]). Τα κράτη μέλη μπορούν να ορίζουν φορείς ισότητας οι οποίοι θα ενεργούν προς υποστήριξη ή για λογαριασμό περισσότερων του ενός θυμάτων ή ιδίω ονόματι προκειμένου να καταπολεμηθούν οι διακρίσεις για λόγους δημόσιου συμφέροντος. Αυτό μπορεί να είναι αναγκαίο, για παράδειγμα, λόγω της πληθώρας υποθέσεων ή της σοβαρότητάς τους ή της ανάγκης για νομική αποσαφήνιση. Καθένας από τους παράγοντες αυτούς θα μπορούσε να συνεπάγεται ότι η διάκριση είναι διαρθρωτικού ή συστηματικού χαρακτήρα ([21]).

Οι φορείς ισότητας θα εξακολουθήσουν να εκπληρώνουν το κεντρικό καθήκον τους, το οποίο είναι η παροχή συνδρομής σε θύματα διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, μεταξύ άλλων απαντώντας σε όλες τις καταγγελίες διακρίσεων ([22]). Το καθήκον αυτό επεκτείνεται πλέον στα θύματα διακρίσεων στην απασχόληση λόγω ηλικίας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού. Επιπλέον, σύμφωνα με τις νέες οδηγίες για τους φορείς ισότητας, οι φορείς ισότητας πρέπει επίσης να διαθέτουν την εξουσία να προσφέρουν επιλογές εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, να διεξάγουν έρευνες σχετικά με παραβιάσεις της αρχής της ίσης μεταχείρισης και να εκδίδουν μη δεσμευτικές γνωμοδοτήσεις ή δεσμευτικές αποφάσεις ([23]). Οι γνωμοδοτήσεις ή οι αποφάσεις τους πρέπει να περιλαμβάνουν κατάλληλους μηχανισμούς αποκατάστασης, παρακολούθησης και επιβολής.

Η Επιτροπή εξέδωσε την εκτελεστική πράξη με την οποία καταρτίζεται κατάλογος κοινών δεικτών για τη λειτουργία των φορέων ισότητας ([24]). Έτσι θα διευκολυνθεί η παρακολούθηση του τρόπου εφαρμογής των νέων προτύπων στα κράτη μέλη και του αντικτύπου τους στην επιβολή της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων.

([20]) Η συλλογική ένδικη προστασία είναι νομικός μηχανισμός ο οποίος παρέχει σε ένα ή περισσότερα (φυσικά ή νομικά) πρόσωπα τη δυνατότητα να προβάλουν συλλογικά αξίωση, η οποία μπορεί να καταλήξει στην επιβολή συλλογικών κυρώσεων.

([21]) Βλ. αιτιολογική σκέψη 35 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

([22]) Βλ. άρθρο 6 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

([23]) Τα κράτη μέλη πρέπει να αποφασίζουν αν θα εξουσιοδοτήσουν έναν φορέα ισότητας να εκδίδει μη δεσμευτικές γνωμοδοτήσεις ή δεσμευτικές αποφάσεις.

([24]) ΕΕ L, 2026/1196, 11.6.2026, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg_impl/2026/1196/oj.

Συμπεράσματα

Τα κράτη μέλη πρέπει:

– να μεταφέρουν πλήρως και ορθώς τις οδηγίες για τους φορείς ισότητας στο εθνικό τους δίκαιο.

Η Επιτροπή:

– θα εξακολουθήσει να παρέχει στήριξη στα κράτη μέλη μέσω ειδικών συνεδριάσεων ομάδων εμπειρογνωμόνων και διαδικτυακής πλατφόρμας ΤΠ. Θα παρακολουθεί την έγκαιρη και ορθή μεταφορά των οδηγιών για τους φορείς ισότητας στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών, χρησιμοποιώντας όλα τα εργαλεία που έχει στη διάθεσή της, όπως οι άτυποι διάλογοι και οι διαδικασίες επί παραβάσει.

2.2. Κυρώσεις και μέσα έννομης προστασίας — η ανάγκη για ισχυρότερες διασφαλίσεις

Με τις αποτελεσματικές κυρώσεις διασφαλίζεται ότι τα θύματα διακρίσεων αποζημιώνονται πλήρως για τη βλάβη που υπέστησαν. Επιπλέον, οι κυρώσεις και τα μέσα έννομης προστασίας μπορούν επίσης να αποτελέσουν μέρος της εργαλειοθήκης για την πρόληψη των διακρίσεων. Σύμφωνα με τις οδηγίες, τα κράτη μέλη πρέπει να προβλέπουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις για τις διακρίσεις, καθώς και να εξασφαλίζουν την επιβολή τους. Οι κυρώσεις μπορεί να περιλαμβάνουν την καταβολή αποζημίωσης ([25]).

Η τελευταία έκθεση κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ορισμένα εθνικά δικαστήρια είχαν επιδικάσει σχετικά χαμηλές αποζημιώσεις, κάτι το οποίο αποθάρρυνε τα θύματα από την προσφυγή στη δικαιοσύνη ή την αξίωση χρηματικής αποζημίωσης ενώπιον δικαστηρίου.

Μετά την τελευταία έκθεση, το ΔΕΕ εξέδωσε περαιτέρω διευκρινίσεις σχετικά με τις κυρώσεις. Στην υπόθεση της *Braathens Regional Aviation*, το ΔΕΕ εξήγησε ότι το δίκαιο της ΕΕ αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία επιτρέπει τη μη αναγνώριση της διάκρισης από τα δικαστήρια, εάν ο εναγόμενος συμφωνήσει να καταβάλει την αποζημίωση που ζητεί ο ενάγων ([26]). Οι κανόνες αυτοί δεν θα πληρούσαν ιδίως τις απαιτήσεις για επανορθωτικές και αποτρεπτικές κυρώσεις, καθώς θα επέτρεπαν στους δράστες να αποφεύγουν την αναγνώριση των παραπτωμάτων προκειμένου να προστατεύσουν τη φήμη τους.

Πορίσματα της μελέτης σχετικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται για διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής και θρησκείας

Στην τελευταία έκθεση, επισημάνθηκε η πρόκληση που προκύπτει από την ανεπαρκή επιβολή κυρώσεων. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή αποφάσισε να βοηθήσει τα κράτη μέλη να εφαρμόσουν αποτελεσματικά τις διατάξεις σχετικά με τις κυρώσεις και ανέθεσε

([25]) Βλ. άρθρο 15 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 17 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([26]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Απριλίου 2021, Diskrimineringsombudsmannen κατά Braathens Regional Aviation AB, C-30/19, ECLI:EU:C:2021:269, σκέψη 49.

την εκπόνηση μελέτης σχετικά με τη νομοθεσία και την επιβολή κυρώσεων για τις διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής και λόγω θρησκείας ([27]).

Τα πορίσματα κατέδειξαν τον κατακερματισμό των πλαισίων κυρώσεων. Οι σχετικές διατάξεις είναι διασκορπισμένες σε πολλές διαφορετικές νομοθεσίες. Αυτό δυσκολεύει τα θύματα να προσδιορίσουν τα δικαιώματά τους και τα μέσα έννομης προστασίας που έχουν στη διάθεσή τους.

Σε αρκετές δικαιοδοσίες, το ποσό/εύρος των κυρώσεων που προβλέπει η νομοθεσία είναι χαμηλό και όχι αρκετά αυστηρό ώστε να αποτρέπονται οι δυνητικοί δράστες. Ο κατάλογος των πιθανών κυρώσεων είναι συχνά περιορισμένος, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνει την προσαρμογή τους στις ιδιαιτερότητες και στη σοβαρότητα του αδικήματος. Επιπλέον, οι κυρώσεις που επιβάλλονται είναι συχνά συμβολικές και προσεγγίζουν το ελάχιστο νόμιμο όριο, ενώ τα δικαστικά έξοδα είναι υψηλά, κάτι το οποίο ενδεχομένως υπονομεύει την αποτελεσματικότητα του συστήματος και αποθαρρύνει τα θύματα από την καταγγελία περιστατικών διακρίσεων. Επιπλέον, οι κυρώσεις τροποποιούνται σπανίως και πολλές δικαιοδοσίες επιβάλλουν παρωχημένες κυρώσεις, στις οποίες δεν λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές μεταβολές, όπως ο πληθωρισμός ή το κόστος ζωής.

Τέλος, οι κυρώσεις γενικά επικεντρώνονται μόνο σε παραπτώματα του παρελθόντος. Χρησιμεύουν για την τιμωρία του δράστη ή την αποζημίωση του θύματος, χωρίς να αξιοποιούνται οι δυνατότητές τους για πρόληψη. Τα μέτρα ([28]) με προληπτικό ή κοινωνικοπροληπτικό σκοπό, όπως οι διαρθρωτικές δικαστικές εντολές που προβλέπουν, για παράδειγμα, σχέδια εξάλειψης του διαχωρισμού ή υποχρεωτική κατάρτιση των δραστών συνήθως απουσιάζουν ([29]).

Στη μελέτη αναδείχθηκε επίσης η έλλειψη κυρώσεων για περιστατικά διακρίσεων τα οποία επηρεάζουν μεγάλες ομάδες θυμάτων που δεν μπορούν να ταυτοποιηθούν ([30]),

([27]) Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης και Καταναλωτών, Milieu Consulting, Adamis-Császár, K., Vancauwenbergh, S., Gustave, F. et al., *Study on sanctions for discrimination on racial/ethnic/religious reasons – Final report* (Μελέτη σχετικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται για διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή θρησκείας — Τελική έκθεση), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2025, https://data.europa.eu/doi/10.2838/7531428.

([28]) Τα μέτρα αυτά μπορούν να λάβουν τη μορφή δικαστικής εντολής, δηλαδή διαταγής που απαγορεύει ορισμένες ενέργειες ή διατάσσει ορισμένες ενέργειες. Μια βασική δικαστική εντολή θα διέτασσε τον δράστη να προβεί σε συγκεκριμένη ενέργεια ή είδος ενέργειας ή να τη διακόψει. Οι διαρθρωτικές δικαστικές εντολές αποσκοπούν στην αντιμετώπιση εκτεταμένων οργανωσιακών ή ακόμα και συστημικών διακρίσεων για τις οποίες η βασική δικαστική εντολή δεν θα οδηγούσε σε ικανοποιητική μεταρρύθμιση (π.χ. τροποποίηση των εσωτερικών κανονισμών). Βλ. επίσης: Halberstam, D., Van den Bogaert, S., «A Fresh Look at Judicial Remedies in EU Equality Law and Beyond – The Untapped Possibility of Structural Injunctions» (Επανεξέταση των μέσων ένδικης προστασίας στο δίκαιο της Ένωσης περί ισότητας και πέραν αυτού — Οι αναξιοποίητες δυνατότητες των διαρθρωτικών δικαστικών εντολών), *Common Market Law Review*, τόμος 60, τεύχος 5, 2023, σ. 1269-1312, https://doi.org/10.54648/cola2023093.

([29]) Βλ. υποσημείωση 27.

([30]) Για παράδειγμα, δηλώσεις σχετικά με πολιτική προσλήψεων που εισάγει διακρίσεις, παρότι δεν υπήρχε ανοικτή διαδικασία πρόσληψης ούτε καταγγέλλων που μπορούσε να ταυτοποιηθεί και ισχυρίστηκε ότι υπήρξε θύμα διακρίσεων. Για παρόμοια πραγματικά περιστατικά, βλ. απόφαση του Δικαστηρίου της 10ης Ιουλίου 2008, Feryn, C-54/07, ECLI:EU:C:2008:397 ή απόφαση του Δικαστηρίου της 25ης Απριλίου, Asociaţia Accept, C-81/12, ECLI:EU:C:2013:275.

συμπεριλαμβανομένων περιστατικών που προκύπτουν από τη χρήση ΤΝ ή αυτοματοποιημένων συστημάτων.

Περαιτέρω πρόκληση αποτελεί η ανεπαρκής συνεκτίμηση ορισμένων χαρακτηριστικών ή περιστάσεων κατά τη λήψη απόφασης σχετικά με την κύρωση ή το ποσό της κύρωσης. Αυτό ισχύει ιδίως όσον αφορά στοιχεία που δεν απαιτείται να λαμβάνονται υπόψη από το εθνικό δίκαιο, όπως στις υποθέσεις που αφορούν πολλαπλές, διατομεακές ή αλγοριθμικές διακρίσεις.

Επιπλέον, οι ανεπαρκείς κανόνες επιβολής και παρακολούθησης συχνά οδηγούν σε καθυστερήσεις ή μη εκτέλεση των κυρώσεων. Λίγες μόνο δικαιοδοσίες προβλέπουν αποτελεσματικά μέτρα επιβολής, όπως χρηματικές ποινές ([31]) ή πρόστιμα υπό αίρεση ([32]). Ομοίως, τα μέτρα παρακολούθησης, με τη μορφή εκθέσεων συνέχειας από τους δράστες, επακόλουθων ακροάσεων, συνεντεύξεων ή επιθεωρήσεων, απουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό.

Τόσο τα κράτη μέλη όσο και οι συμφεροντούχοι επισήμαναν ότι η επίγνωση των δικαιωμάτων που θεσπίστηκαν με τις οδηγίες είναι χαμηλή (βλ. 3.2). Η γνώση για τα διαθέσιμα μέσα έννομης προστασίας είναι επίσης περιορισμένη ή ακόμα και ανύπαρκτη.

Η έρευνα δεν έχει εντοπίσει συγκεκριμένους εθνικούς κανόνες όσον αφορά την ευαισθητοποίηση σχετικά με τις κυρώσεις για τις διακρίσεις. Οι περισσότερες εκστρατείες ευαισθητοποίησης επικεντρώνονται γενικώς στην καταπολέμηση των διακρίσεων, χωρίς να εξηγούν τι μπορούν να αναμένουν τα θύματα από το δικαστικό σύστημα όταν παραβιάζονται τα δικαιώματά τους. Επιπλέον, υπάρχει έλλειψη στοχευμένης κατάρτισης των επαγγελματιών, συμπεριλαμβανομένων των δικαστών, σχετικά με τις εν λόγω κυρώσεις, κάτι το οποίο μπορεί να επηρεάσει την επιβολή αποτελεσματικών, αναλογικών και αποτρεπτικών κυρώσεων.

Στον οδηγό ορθών πρακτικών σχετικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται για διακρίσεις, ο οποίος αποτελεί μέρος της μελέτης, επισημαίνονται ορισμένες ελπιδοφόρες πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί στα κράτη μέλη ([33]).

Αξιολόγηση των συστημάτων κυρώσεων από τα κράτη μέλη, τους φορείς ισότητας και την κοινωνία των πολιτών

Οι διάφοροι συμφεροντούχοι αντιλαμβάνονται την αποτελεσματικότητα των συστημάτων κυρώσεων με αρκετά διαφορετικό τρόπο. Παρότι 12 από τις 17 οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που συμμετείχαν στη στοχευμένη

([31]) Καταβολή χρηματικού ποσού, η οποία επιβάλλεται συνήθως από το δικαστήριο κατόπιν αίτησης του θύματος, προκειμένου ο παραβάτης να εξαναγκαστεί να συμμορφωθεί με τη δικαστική απόφαση επί της ουσίας.

([32]) Πρόστιμο που επιβάλλεται από δικαστήριο ή δικαιοδοτικό όργανο και το οποίο καθίσταται πληρωτέο μόνο εάν ο παραβάτης δεν εκπληρώσει ορισμένες προϋποθέσεις. Χρησιμοποιείται ως μέσο αποτροπής, προκειμένου να διασφαλιστεί η συμμόρφωση με συγκεκριμένη διαταγή ή απαίτηση.

([33]) Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης και Καταναλωτών, Milieu Consulting SRL, Adamis-Császár, K., Vancauwenbergh, S., Gustave, F. et al., *How can sanctions effectively prevent and combat discrimination? – Good practice guide on sanctions for discrimination on racial, ethnic and religious grounds* (Πώς μπορούν οι κυρώσεις να προλάβουν και να καταπολεμήσουν αποτελεσματικά τις διακρίσεις; — Οδηγός ορθών πρακτικών σχετικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται για διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής και θρησκείας), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2025, σ. 32, https://data.europa.eu/doi/10.2838/0513884.

διαβούλευση πριν από την έκθεση έκριναν τις κυρώσεις που επιβάλλονται για διακρίσεις όχι πολύ αποτελεσματικές ή καθόλου αποτελεσματικές, οι ερωτηθέντες από τους φορείς ισότητας εξέφρασαν μοιρασμένες απόψεις κατά την αξιολόγηση των κυρώσεων και τα κράτη μέλη ήταν σε μεγάλο βαθμό πεπεισμένα για την αποτελεσματικότητα (πέντε κράτη μέλη) ή τη σχετική αποτελεσματικότητα (16 κράτη μέλη) των οικείων συστημάτων κυρώσεων.

Οι λόγοι για τους οποίους τα συστήματα κυρώσεων θεωρήθηκαν αποτελεσματικά ήταν συνήθως απλώς η ύπαρξη κυρώσεων, η διαθεσιμότητα μηχανισμών παρακολούθησης και επιβολής ή η εικαζόμενη έλλειψη ενδείξεων για μη ικανοποιητική λειτουργία του συστήματος κυρώσεων. Ωστόσο, στις περιπτώσεις που αντιμετωπίστηκαν δυσκολίες, όλοι οι συμφεροντούχοι προσδιόρισαν σαφώς τη μη επιβολή των προβλεπόμενων κυρώσεων στην πράξη ως το βασικό εμπόδιο στα συστήματα κυρώσεων.

Τα κράτη μέλη, οι φορείς ισότητας και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που συμμετείχαν στην έρευνα συμφώνησαν ότι η ενοποίηση της νομοθεσίας και η θέσπιση μελλοντοστρεφών κυρώσεων θα βελτιώσουν τα συστήματα κυρώσεων. Επιπλέον, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών κάλεσαν τα κράτη μέλη να αναγνωρίσουν και να λάβουν υπόψη τις πολλαπλές και τις διατομεακές διακρίσεις στα οικεία συστήματα κυρώσεων. Κατά την άποψή τους, οι μεταρρυθμίσεις αυτές θα διευκολύνουν την επιβολή κυρώσεων για τις διακρίσεις, θα εδραιώσουν μια προσέγγιση με επίκεντρο τα θύματα και θα καταστήσουν δυνατή την πρόληψη συμπεριφορών που εισάγουν διακρίσεις και όχι μόνο την τιμωρία.

Στις απαντήσεις που έδωσαν κατά τη διαβούλευση, μόνο η Λετονία, η Πορτογαλία και η Ισπανία έκριναν αναγκαίο να προσαρμόσουν τα οικεία συστήματα κυρώσεων στην αυξανόμενη χρήση εργαλείων αλγοριθμικής λήψης αποφάσεων.

Συμπεράσματα

Τα κράτη μέλη πρέπει:

– να διασφαλίσουν την αποτελεσματική επιβολή των κυρώσεων στην πράξη. Τα ποσά των χρηματικών κυρώσεων θα πρέπει να αντικατοπτρίζουν τη μακροπρόθεσμη βλάβη που προκαλείται από τις διακρίσεις, να παρέχουν επανόρθωση στα θύματα και να προωθούν βαθιές αλλαγές.

Τα κράτη μέλη θα πρέπει:

– να ορίσουν αποτελεσματικές κυρώσεις για περιστατικά διακρίσεων τα οποία αφορούν μεγάλες ομάδες θυμάτων που δεν μπορούν να ταυτοποιηθούν, όπως τα περιστατικά που οφείλονται στη χρήση ΤΝ ή αυτοματοποιημένων συστημάτων.

Η Επιτροπή:

– θα υποστηρίξει τα κράτη μέλη με τη διεξαγωγή συνεδριάσεων όπου θα συζητηθεί το ζήτημα των κυρώσεων στο πλαίσιο της ομάδας εμπειρογνωμόνων σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ για την ισότητα.

3. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΥΟ ΟΔΗΓΙΕΣ

Από το 2021 έχουν σημειωθεί εξελίξεις όσον αφορά τη νομοθεσία, την υλοποίηση και την εφαρμογή και των δύο οδηγιών, ενώ έχει διεξαχθεί εξωτερική έρευνα σχετικά με το υφιστάμενο πλαίσιο, τις ειδικές διατάξεις και την εφαρμογή των οδηγιών. Τα θέματα που εξετάζονται κατωτέρω βασίζονται στα ζητήματα που προσδιορίστηκαν στην προηγούμενη έκθεση, στις επακόλουθες εξελίξεις και στις παρατηρήσεις που ελήφθησαν κατά τις στοχευμένες διαβουλεύσεις.

Βασικά συμπεράσματα

– Τα κράτη μέλη παρέχουν προστασία έναντι της παρενόχλησης, των εντολών για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης και των αντιποίνων. Η προστασία αυτή διαφέρει σημαντικά μεταξύ των κρατών μελών και, στην πράξη, είναι ενίοτε περιορισμένη.

– Η γνώση των εθνοτικών ομάδων και των ατόμων που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών όσον αφορά τις υπηρεσίες υποστήριξης έχει αυξηθεί ελαφρώς μετά την τελευταία έκθεση. Τα περισσότερα κράτη μέλη εφάρμοσαν ή συνεχίζουν να εφαρμόζουν πρακτικές που διευκολύνουν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Ωστόσο, η περιορισμένη επίγνωση των δικαιωμάτων εξακολουθεί να αποτελεί σημαντική πρόκληση.

– Τα δικαστήρια και οι επαγγελματίες του νομικού κλάδου συχνά δεν κατανοούν τους κανόνες των οδηγιών σχετικά με το βάρος της απόδειξης.

– Τα περισσότερα κράτη μέλη έχουν θεσπίσει μέτρα για την προώθηση του διαλόγου με τους κοινωνικούς εταίρους και την κοινωνία των πολιτών. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει συστηματικά σε όλα τα κράτη μέλη ή για όλους τους λόγους διακρίσεων. Επιπλέον, οι περισσότερες οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών δηλώνουν ότι αντιμετωπίζουν επίμονες προκλήσεις.

– Σχεδόν όλα τα κράτη μέλη επιτρέπουν ή ενθαρρύνουν τη θετική δράση, ενώ αναφέρθηκαν πολύ λίγες προκλήσεις ως προς την υλοποίηση τέτοιων δράσεων.

3.1. Η έννοια των «διακρίσεων»

Όπως επισημάνθηκε στην προηγούμενη έκθεση, προκύπτουν ορισμένα ζητήματα σχετικά με την έννοια των διακρίσεων. Εκτός από τον ορισμό της «άμεσης» και της «έμμεσης» διάκρισης ([34]), οι οδηγίες απαγορεύουν επίσης την «εντολή για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης» και την «παρενόχληση». Υπάρχουν επίσης και άλλες μορφές διακρίσεων, όπως οι διακρίσεις «λόγω σχέσης» και «λόγω εικασίας».

([34]) Βλ. άρθρο 2 παράγραφος 2 των οδηγιών. Η άμεση διάκριση αφορά καταστάσεις όπου ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, σε ανάλογη κατάσταση, ένα άλλο πρόσωπο, λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού. Η έμμεση διάκριση καλύπτει τις εκ πρώτης όψεως ουδέτερες διατάξεις (ή πρακτικές) οι οποίες μπορούν να θέσουν πρόσωπα συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή πρόσωπα συγκεκριμένης θρησκείας ή πεποιθήσεων, συγκεκριμένης αναπηρίας, συγκεκριμένης ηλικίας ή συγκεκριμένου σεξουαλικού προσανατολισμού σε μειονεκτική θέση έναντι άλλων προσώπων, εκτός αν αυτές οι διατάξεις (ή πρακτικές) δικαιολογούνται αντικειμενικά από θεμιτό σκοπό και τα μέσα επίτευξης αυτού του σκοπού είναι πρόσφορα και αναγκαία.

Εντολή για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης

Οι οδηγίες ορίζουν ότι «εντολή για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης προσώπων» για τους λόγους που καθορίζονται στις οδηγίες πρέπει να νοείται ως διάκριση ([35]).

Μετά την έκδοση των οδηγιών, η έννοια της «εντολής για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης» εισήχθη στα νομικά συστήματα όλων των κρατών μελών. Ωστόσο, λόγω του γενικού χαρακτήρα της απαγόρευσης, το κανονιστικό πλαίσιο στα κράτη μέλη διαφέρει και η εθνική νομολογία είναι περιορισμένη.

Εκτός από την απαγόρευση των ρητών εντολών για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης, 22 κράτη μέλη θεωρούν ότι η εθνική τους νομοθεσία απαγορεύει επίσης τις έμμεσες εντολές, όπως οι εκφράσεις προτίμησης ή η ενθάρρυνση της εφαρμογής διακριτικής μεταχείρισης για έναν ή περισσότερους λόγους που εμπίπτουν σε προστασία. Σε επτά κράτη μέλη, πρέπει να υπάρχει ιεραρχική σχέση μεταξύ του προσώπου που δίνει την εντολή και του προσώπου που τη λαμβάνει για να ενεργοποιηθεί η προστασία έναντι εντολών για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης. Τέλος, σε 20 κράτη μέλη μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο τόσο το πρόσωπο που δίνει την εντολή όσο και το πρόσωπο που τη λαμβάνει ([36]).

Σε πρόσφατη έκθεση σχετικά με τις εντολές για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης ([37]), οι εμπειρογνώμονες εντόπισαν 23 υποθέσεις μεταξύ του 2002 και του 2025. Από τις υποθέσεις αυτές, 14 αφορούσαν την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης, και 17 υποβλήθηκαν για λόγους φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής. Σε 12 κράτη μέλη, δεν υπήρχε σχετική νομολογία. Οι συντάκτες της έκθεσης υποστηρίζουν ότι αυτή η έλλειψη νομολογίας οφείλεται εν μέρει στην έλλειψη κατανόησης του τι συνιστά εντολή για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης. Οι ενάγοντες είναι πιθανότερο να ασκήσουν αγωγή για άμεση ή έμμεση διάκριση όταν μια εντολή προκαλέσει την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης, αντί να προσφύγουν κατά της ίδιας της εντολής.

Παρενόχληση

Στις οδηγίες παρέχεται ορισμός της παρενόχλησης. Ωστόσο, υπογραμμίζεται επίσης ότι η έννοια της παρενόχλησης μπορεί να ορισθεί σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και τις πρακτικές των κρατών μελών ([38]). Το κανονιστικό τοπίο παραμένει ανομοιογενές στα κράτη μέλη και η νομολογία είναι περιορισμένη.

Τα κράτη μέλη απαγορεύουν την παρενόχληση είτε βάσει της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων, είτε βάσει του ποινικού δικαίου, είτε και των δύο. Η επιλογή νομοθετικών μέσων εξαρτάται συνήθως από τους ακόλουθους παράγοντες:

([35]) Βλ. άρθρο 2 παράγραφος 4 των οδηγιών.

([36]) Στη σχετική βιβλιογραφία ενδέχεται να παρουσιάζονται διαφορετικά αριθμητικά στοιχεία από εκείνα που παρέχουν τα κράτη μέλη. Βλ. Dewhurst, E., Buendia, R., *Instructions to discriminate under EU and national law* (Εντολές για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης στο πλαίσιο του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2025, https://data.europa.eu/doi/10.2838/6242130.

([37]) Βλ. υποσημείωση 36, σ. 10.

([38]) Βλ. άρθρο 2 παράγραφος 3 των οδηγιών.

τη φύση του αδικήματος ([39]), τη σοβαρότητα της πράξης ([40]) ή την πρόθεση ([41]). Τα κράτη μέλη παρείχαν επίσης μακρύ κατάλογο διαφορετικών παραδειγμάτων συμπεριφοράς που μπορούν να εμπίπτουν στον ορισμό της παρενόχλησης. Η έκταση και το είδος τους εξαρτώνται από τη δικαιοδοσία ([42]).

Στον τομέα της απασχόλησης, έχουν αναδειχθεί τρία βασικά μοντέλα ευθύνης. Η ευθύνη μπορεί να βαρύνει τον παρενοχλούντα, τον εργοδότη ή και τους δύο. Πολλά κράτη μέλη δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσουν μορφές προστασίας έναντι της παρενόχλησης εκτός του τομέα της απασχόλησης. Στις περιπτώσεις που υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία, τα κράτη μέλη συνήθως ανέλυαν το κανονιστικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της παρενόχλησης στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, στην υγειονομική περίθαλψη και στη δημόσια διοίκηση.

Στο πλαίσιο αυτό, ορισμένα κράτη μέλη ανέφεραν ότι, εκτός του παρενοχλούντος, και ο αρμόδιος φορέας ή οργανισμός μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για παρενόχληση λόγω αμέλειας κατά την εκπλήρωση της υποχρέωσής του να αποτρέπει την παρενόχληση ([43]).

Δέκα κράτη μέλη επισήμαναν δυσκολίες ως προς την εφαρμογή της έννοιας της παρενόχλησης σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Ειδικότερα, τα κράτη μέλη ανέφεραν προκλήσεις όσον αφορά τη συγκέντρωση στοιχείων για την απόδειξη της παρενόχλησης. Επιπλέον, ορισμένα από τα προβλήματα αποδόθηκαν στην εφαρμογή της νομοθεσίας σε εθνικό επίπεδο, στο πλαίσιο της οποίας απαιτούνται επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά, πρόθεση (και όχι αποτέλεσμα), προσδιορισμός ατόμων ή ομάδων που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση, καθώς και ιεραρχική σχέση, προκειμένου η συμπεριφορά να συνιστά παρενόχληση. Στη νομοθεσία της ΕΕ, δεν απαιτείται ρητά τίποτα από τα προαναφερθέντα.

Σε ορισμένα κράτη μέλη, έχει αναπτυχθεί ενδιαφέρουσα νομολογία σχετικά με τη χρήση της προστασίας από την παρενόχληση για την αντιμετώπιση των διακρίσεων στο διαδίκτυο, που πλήττουν απροσδιόριστο αριθμό ατόμων, και για την προστασία ομάδων ατόμων από διακρίσεις.

([39]) Η παρενόχληση «βάσει διακρίσεων» εστιάζει στον αντίκτυπο στην αξιοπρέπεια και τη συμπεριφορά του θύματος, ενώ η εγκληματική παρενόχληση επικεντρώνεται στην τιμωρία του δράστη για ποινικά αδικήματα.

([40]) Το ποινικό δίκαιο αντιμετωπίζει τις σοβαρότερες μορφές παρενόχλησης, όπως η υποκίνηση μίσους, η δυσφήμιση, η παρενοχλητική παρακολούθηση ή οι απειλές.

([41]) Η εγκληματική παρενόχληση προϋποθέτει συνήθως πρόθεση, επιμονή και βλάβη. Στη νομοθεσία για την απαγόρευση των διακρίσεων, οι προϋποθέσεις αυτές δεν είναι αναγκαίες.

([42]) Περιλαμβάνουν: ανάρμοστες ή προσβλητικές εκφράσεις· παραγωγή, παρουσίαση ή κυκλοφορία εικόνων, βίντεο ή κειμένων· σωματική επαφή ή βία· εκφοβισμό· αποκλεισμό· άνευ λόγου/συνεχή κριτική ή έλεγχο· υπονόμευση των επαγγελματικών επιδόσεων ή διάδοση φημών· σκόπιμη ανάθεση υπερβολικού φόρτου εργασίας ή καθορισμό ανέφικτων προθεσμιών· ταπείνωση· λεκτικό ή μη λεκτικό εκφοβισμό ή απειλές· λεκτική κακοποίηση ή προσβολές· ανάρμοστα αστεία· ψυχολογική πίεση ή βία· περιττές ενέργειες ή αιτήματα· χειρονομίες· παρενοχλητική παρακολούθηση· εξύβριση· ρητορική μίσους ή σύμβολα μίσους· διαδικτυακή παρενόχληση· γκράφιτι· και άρνηση αναγνώρισης των προτιμώμενων αντωνυμιών.

([43]) Η Μάλτα τόνισε ότι το πλαίσιο αυτό δημιουργεί τη θετική υποχρέωση για τους εργοδότες, τους εκπαιδευτικούς και τους παρόχους υπηρεσιών να μεριμνούν για την ενεργό αποτροπή της παρενόχλησης —όχι μόνο μεταξύ του προσωπικού αλλά και μεταξύ του προσωπικού και τρίτων μερών.

Πλαίσιο 1. Παραδείγματα υποθέσεων παρενόχλησης στα κράτη μέλη ([44])

– Στη Βουλγαρία υπήρξε υπόθεση στην οποία το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο χαρακτήρισε τις προσβλητικές αναρτήσεις πολιτικού κόμματος στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως παρενόχληση λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ([45]). Σε άλλη απόφαση, το δικαστήριο έκρινε ότι διαδικτυακά άρθρα που στόχευαν άτομα εθνοτικής καταγωγής Ρομά και οδηγούσαν στον στιγματισμό τους συνιστούσαν παρενόχληση λόγω εθνοτικής καταγωγής ([46]).

– Στο Βέλγιο (στον τομέα της απασχόλησης) ([47]) και στην Ιταλία ([48]), τα δικαστήρια έχουν αναγνωρίσει παρενόχληση σε υποθέσεις όπου έχουν εκφραστεί προσβλητικές απόψεις σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή πλατφόρμες επικοινωνίας, ακόμα και αν αυτές έχουν κοινοποιηθεί μόνο σε περιορισμένο αριθμό ατόμων.

Διακρίσεις λόγω σχέσης ή εικασίας

Διάκριση λόγω σχέσης σημειώνεται όταν το θύμα υφίσταται διάκριση λόγω της σχέσης του με άτομο, ομάδα ή χαρακτηριστικό που εμπίπτει σε προστασία. Το ΔΕΕ έχει επανειλημμένα αναγνωρίσει αυτήν τη μορφή διάκρισης στη νομολογία του, πιο πρόσφατα σε σχέση με την έμμεση διάκριση λόγω αναπηρίας (βλ. 5.3.) ([49]). Επιπλέον, 19 κράτη μέλη απαγορεύουν πλέον ρητά τις διακρίσεις λόγω σχέσης στην εθνική τους νομοθεσία ή νομολογία ([50]).

Το ΔΕΕ δεν έχει ακόμη εξετάσει ρητά το ζήτημα της «διάκρισης λόγω εικασίας». Αυτή σημειώνεται όταν ένα πρόσωπο υφίσταται διάκριση βάσει εσφαλμένης πεποίθησης ή αντίληψης ότι έχει ένα από τα χαρακτηριστικά που εμπίπτουν σε προστασία. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί, σε σειρά υποθέσεων, ότι οι διακρίσεις στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου περιλαμβάνουν τις διακρίσεις λόγω εικασίας ([51]). Επιπλέον, φαίνεται ότι 19 κράτη μέλη τις απαγορεύουν ήδη είτε στην εθνική τους νομοθεσία είτε στη νομολογία τους ([52]).

([44]) Τα παραδείγματα από τη Βουλγαρία και την Ιταλία δεν εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα ούτε της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση. Ωστόσο, είναι συναφή με την έννοια της «παρενόχλησης», όπως ορίζεται στις εν λόγω οδηγίες και όπως εφαρμόζεται στις εθνικές νομοθεσίες.

([45]) Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας, απόφαση αριθ. 9763 της 16ης Σεπτεμβρίου 2024.

([46]) Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας, απόφαση αριθ. 5014 της 14ης Μαΐου 2025.

([47]) Εφετείο Αμβέρσας, απόφαση αριθ. 2023/CO/654 της 27ης Ιουνίου 2024.

([48]) Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Ιταλίας, διάταξη αριθ. 14836 της 26ης Μαΐου 2023.

([49]) Βλ. απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Σεπτεμβρίου 2025, Bervidi, C-38/24, ECLI:EU:C:2025:690, σκέψεις 55 έως 56.

([50]) Walsh, J., *Discrimination by association and discrimination by assumption under directives 2000/43 and 2000/78* (Διακρίσεις λόγω σχέσης και διακρίσεις λόγω εικασίας στο πλαίσιο των οδηγιών 2000/43 και 2000/78), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2024, σ. 12-13, https://data.europa.eu/doi/10.2838/4086758.

([51]) Βλ. π.χ. Timishev κατά Ρωσίας, αριθ. 55762/00 και 55974/00, 13 Δεκεμβρίου 2005.

([52]) Βλ. υποσημείωση 50.

Σε ορισμένα κράτη μέλη, οι διακρίσεις λόγω σχέσης ή εικασίας μπορεί επίσης να ισχύουν σε υποθέσεις παρενόχλησης, αντιποίνων ή άρνησης εύλογων προσαρμογών ([53]). Οι αντιλήψεις αυτές σπάνια προέρχονται από τη νομοθεσία. Αντιθέτως, συχνά προέρχονται από τη νομολογία ή αντιπροσωπεύουν την ερμηνεία των αρχών που συμμετείχαν στην έρευνα. Άλλα κράτη μέλη δεν ήταν ως επί το πλείστον σίγουρα σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής της εθνικής τους νομοθεσίας σε τέτοιες υποθέσεις.

Παρά την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση CHEZ ([54]), όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η διάκριση λόγω σχέσης δεν εξαρτάται από την προσωπική ή στενή σχέση μεταξύ του εικαζόμενου θύματος και της σχετικής ομάδας, ορισμένα κράτη μέλη ενδεχομένως θα συνεχίσουν να το απαιτούν.

Πολλαπλές διακρίσεις

Και οι δύο οδηγίες ([55]) αναγνωρίζουν ότι ορισμένες ομάδες ατόμων ενδέχεται να υφίστανται διακρίσεις για πολλαπλούς λόγους. Μέχρι σήμερα 14 κράτη μέλη έχουν θεσπίσει νομοθεσία που αναγνωρίζει ρητά τις πολλαπλές διακρίσεις.

Στα 14 αυτά κράτη μέλη, οι πρακτικές και νομικές συνέπειες της αναγνώρισης πολλαπλών διακρίσεων διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό. Σε ορισμένα κράτη μέλη, επηρεάζει το είδος και τη σοβαρότητα των κυρώσεων που επιβάλλονται για διακρίσεις. Σε άλλα, οι εν λόγω διακρίσεις θεωρούνται από τις σοβαρότερες μορφές διακρίσεων. Σε δύο κράτη μέλη, μπορεί να καθορίζεται υψηλότερο όριο αποδεικτικών στοιχείων για τους εναγομένους σε υποθέσεις πολλαπλών διακρίσεων, καθώς απαιτείται χωριστή απόδειξη της μη διάκρισης για κάθε λόγο.

Τα μισά από τα κράτη μέλη που αναγνωρίζουν ρητά τις πολλαπλές διακρίσεις έχουν επισημάνει σημαντικές δυσκολίες στην εφαρμογή της έννοιας. Σε έξι κράτη μέλη, υπάρχει έλλειψη ευαισθητοποίησης σχετικά με τις πολλαπλές διακρίσεις. Σε πέντε κράτη μέλη, δεν υπάρχουν επαρκή στατιστικά στοιχεία για όλους τους σχετικούς λόγους διακρίσεων. Πέντε κράτη μέλη δυσκολεύονταν επίσης να εντοπίσουν κατάλληλη ομάδα σύγκρισης σε ευνοϊκότερη θέση σε υποθέσεις πολλαπλών διακρίσεων. Οι φορείς ισότητας εξέφρασαν παρόμοιες ανησυχίες. Ωστόσο, σε αντίθεση με τα κράτη μέλη, σχεδόν όλοι οι φορείς ισότητας ανέφεραν δυσκολίες στην αναγνώριση περιστατικών πολλαπλών διακρίσεων.

Δεν υπάρχει νομική βάση για την αναγνώριση των διατομεακών διακρίσεων σε καμία από τις δύο οδηγίες που καλύπτει η παρούσα έκθεση ([56]). Παρότι το ΔΕΕ αναγνώρισε ότι η διάκριση μπορεί να βασίζεται σε πολλούς από τους λόγους που εμπίπτουν στην προστασία του δικαίου της Ένωσης, έκρινε επίσης ότι «δεν υφίσταται καμία καινούργια κατηγορία διακρίσεως προκύπτουσα από τον συνδυασμό πλειόνων εξ

([53]) Στην υπόθεση Bervidi (βλ. υποσημείωση 49), το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι οι εργαζόμενοι χωρίς αναπηρία μπορούν επίσης να επωφελούνται από εύλογες προσαρμογές σε ορισμένες περιπτώσεις.

([54]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 16ης Ιουλίου 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD κατά Komisia za zashtita ot diskriminatsia, C-83/14, ECLI:EU:C:2015:480, σκέψεις 49 και 56.

([55]) Βλ. αιτιολογική σκέψη 14 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και αιτιολογική σκέψη 3 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([56]) Διακρίσεις οι οποίες λαμβάνουν χώρα βάσει διαφόρων προσωπικών λόγων ή χαρακτηριστικών/ταυτοτήτων, που λειτουργούν και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ταυτόχρονα κατά τρόπον ώστε να συνδέονται άρρηκτα.

αυτών των λόγων […] η οποία θα μπορούσε να διαπιστωθεί, εφόσον δεν αποδείχθηκε η διάκριση βάσει των προαναφερθέντων λόγων, χωριστά εξεταζομένων» ([57]).

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και οι φορείς ισότητας που συμμετείχαν στην έρευνα επισήμαναν την ανάγκη για εδραίωση των διατομεακών διακρίσεων στο νομικό πλαίσιο και παροχή καθοδήγησης σχετικά με τον τρόπο οριοθέτησης, αξιολόγησης και εκδίκασης των εν λόγω καταγγελιών.

Από το 2021 η ΕΕ έχει αρχίσει να αντιμετωπίζει σε κάποιον βαθμό τις διατομεακές διακρίσεις στο πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου. Στην οδηγία για τη μισθολογική διαφάνεια ([58]), ορίζονται για πρώτη φορά οι διατομεακές διακρίσεις στο δίκαιο της ΕΕ ([59]). Σύμφωνα με τις οδηγίες για τους φορείς ισότητας, οι φορείς ισότητας πρέπει να διαθέτουν εξουσία να λαμβάνουν υπόψη τις διατομεακές διακρίσεις στις δραστηριότητές τους για την πρόληψη των διακρίσεων και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης ([60]). Επιπλέον, η Επιτροπή εξακολουθεί να αναγνωρίζει τη σημασία των διατομεακών διακρίσεων στις στρατηγικές για την ισότητα ([61]).

3.2. Πρόσβαση στη δικαιοσύνη — γεφύρωση του χάσματος για τα θύματα

Τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι ενδιαφερόμενοι ενημερώνονται για την εθνική νομοθεσία μεταφοράς των οδηγιών με όλα τα κατάλληλα μέσα σε ολόκληρη την επικράτειά τους ([62]). Η εξασφάλιση ότι οι πολίτες γνωρίζουν τα δικαιώματά τους εξακολουθεί να αποτελεί μείζονα πρόκληση. Ωστόσο, η κατάσταση βελτιώνεται από ορισμένες απόψεις ([63]).

Τα μισά κράτη μέλη (14) αναγνώρισαν ότι η άγνοια των προσώπων όσον αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις οδηγίες αποτελεί πρόβλημα. Ομοίως, σχεδόν όλες οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, 8 από τους 11 φορείς ισότητας και το Equinet υποστήριξαν ότι δεν υπήρχε επαρκής ενημέρωση σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις.

([57]) Βλ. απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Νοεμβρίου 2016, David L. Parris κατά Trinity College Dublin κ.λπ., C-443/15, ECLI:EU:C:2016:897, σκέψη 80.

([58]) ΕΕ L 132 της 17.5.2023, σ. 21, http://data.europa.eu/eli/dir/2023/970/oj.

([59]) Με το άρθρο 3 παράγραφος 2 στοιχείο ε), η οδηγία για τη μισθολογική διαφάνεια απαγορεύει ρητά τις διατομεακές διακρίσεις, οι οποίες αναφέρονται ως χωριστή μορφή διακρίσεων. Ορίζει τις διατομεακές διακρίσεις ως «διακρίσεις λόγω φύλου σε συνδυασμό με οποιονδήποτε άλλο λόγο ή λόγους διάκρισης κατά των οποίων παρέχεται προστασία δυνάμει της οδηγίας 2000/43/ΕΚ ή της οδηγίας 2000/78/ΕΚ».

([60]) Βλ. άρθρο 5 παράγραφος 2 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου και άρθρο 5 παράγραφος 2 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1500.

([61]) Βλ. π.χ. COM(2025) 725 final της 8ης Οκτωβρίου 2025· COM(2026) 12 final της 20ής Ιανουαρίου 2026.

([62]) Βλ. άρθρο 10 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 12 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([63]) Για παράδειγμα, μόνο το 39 % των συμμετεχόντων στην έρευνα EU-MIDIS III σε εθνοτικές ομάδες ή ομάδες μεταναστών είχε ακούσει για την ύπαρξη τουλάχιστον ενός φορέα ισότητας στη χώρα διαμονής του. Κατά τον χρόνο σύνταξης της προηγούμενης έκθεσης, μόνο το 29 % αυτών των ομάδων γνώριζε οποιαδήποτε οργάνωση η οποία παρείχε υποστήριξη ή συμβουλές σε άτομα που είχαν υποστεί διακρίσεις. Ωστόσο, ο FRA επισημαίνει ότι, παρόλο που η γνώση σχετικά με συγκεκριμένους φορείς ισότητας έχει αυξηθεί, αυτό δεν συσχετίζεται με σημαντική αύξηση στις καταγγελίες για περιστατικά διακρίσεων.

Παρά τη σχετική συναίνεση ότι η άγνοια αποτελεί βασική αιτία της ανεπαρκούς επιβολής της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων στα κράτη μέλη, ούτε τα κράτη μέλη, ούτε οι φορείς ισότητας, ούτε οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών φαίνεται να διαθέτουν δεδομένα σχετικά με συγκεκριμένα επίπεδα γνώσης. Επιπλέον, μόνο ένας φορέας ισότητας διέθετε στοιχεία σχετικά με το τι γνωρίζει ο γενικός πληθυσμός για τις δραστηριότητές του.

Πλαίσιο 2. Έρευνα για τη γνώση σχετικά με το έργο ενός φορέα ισότητας

Στη Μάλτα, το 2024 η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (στο εξής: CRPD) διεξήγαγε αντιπροσωπευτική τηλεφωνική έρευνα. Διαπίστωσε ότι το 59 % του γενικού πληθυσμού είχε ακούσει για τη CRPD και τις δραστηριότητές της.

Κατά τη διαβούλευση, τα περισσότερα κράτη μέλη (20) δήλωσαν ότι διεξήγαγαν εκστρατείες ευαισθητοποίησης σχετικά με την απαγόρευση των διακρίσεων από το 2021. Ωστόσο, λίγα μόνο κράτη μέλη είχαν πραγματοποιήσει εκστρατείες οι οποίες επικεντρώνονταν στους λόγους διακρίσεων που εμπίπτουν σε προστασία βάσει των οδηγιών. Οι περισσότερες από τις άλλες εκστρατείες επικεντρώθηκαν στις διακρίσεις λόγω φύλου. Από τις λίγες εκστρατείες οι οποίες αφορούσαν λόγους που καλύπτονται από τις οδηγίες, ακόμα λιγότερες αφορούσαν δικαιώματα και υποχρεώσεις βάσει της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων. Ομοίως, οι εκστρατείες που διοργανώθηκαν από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αφορούσαν επίσης μόνο περιστασιακά νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις βάσει της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων.

Παραδείγματα σχετικών εκστρατειών είναι οι εκστρατείες για την καταπολέμηση του αντιαθιγγανισμού (σε τέσσερα κράτη μέλη), των διακρίσεων κατά των ΛΟΑΤΚΙ+ (σε πέντε κράτη μέλη) και του ρατσισμού (σε πέντε κράτη μέλη). Ορισμένες στοχευμένες εκστρατείες επικεντρώθηκαν επίσης στις διακρίσεις λόγω ηλικίας, στην προσβασιμότητα και στη στέγαση.

Επιπλέον, οι εκστρατείες που αναφέρθηκαν από όλες τις κατηγορίες συμφεροντούχων απευθύνονται συνήθως στο ευρύ κοινό και σπάνια αξιολογούνται ως προς τον αντίκτυπό τους, πέραν της παρακολούθησης της κίνησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή της καταμέτρησης του αριθμού καταγγελιών. Τέλος, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών τόνισαν ότι οι εκστρατείες ορισμένων κρατών μελών δεν είναι βιώσιμες σε βάθος χρόνου.

Πλαίσιο 3. Πλατφόρμα του γαλλικού φορέα ισότητας για την καταπολέμηση των διακρίσεων ([64])

Το 2021 ο γαλλικός φορέας ισότητας Défenseur des droits (Συνήγορος του Πολίτη) δρομολόγησε πλατφόρμα για την καταπολέμηση των διακρίσεων. Η πλατφόρμα κινητοποίησε δημιουργούς περιεχομένου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προκειμένου να προωθήσουν τις δραστηριότητες του φορέα για την καταπολέμηση των διακρίσεων. Ο φορέας ισότητας διεξήγαγε επίσης εκστρατεία με αγορά λέξεων-κλειδιών, με σκοπό την ανακατεύθυνση των επισκεπτών στην πλατφόρμα. Έως το 2024 η πλατφόρμα είχε 2 109 000 προβολές. Οι λέξεις-κλειδιά που αναζητήθηκαν περισσότερο στο διαδίκτυο ήταν η «παρενόχληση στην εργασία», οι «φυλετικές διακρίσεις» και η «ψυχολογική παρενόχληση στην εργασία».

Εκτός από την άγνοια, οι φορείς ισότητας και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών προσδιόρισαν τον φόβο για αντίποινα και την «ανισότητα των μέσων» ([65]) ως βασικά εμπόδια για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Θεώρησαν επίσης ότι η πρόσβαση στη δικαιοσύνη παρεμποδίζεται από την ανεπαρκή παροχή νομικών συμβουλών και νομικής συνδρομής, την πολυπλοκότητα των νομικών διαδικασιών και τα διαδικαστικά εμπόδια, συμπεριλαμβανομένης της απουσίας μέσων συλλογικής ένδικης προστασίας σε ορισμένα κράτη μέλη.

Στην προηγούμενη έκθεση σχετικά με την εφαρμογή των δύο οδηγιών, προσδιορίστηκε μια σειρά ορθών πρακτικών που έχουν ως στόχο να διευκολυνθεί η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των θυμάτων διακρίσεων ([66]). Συνολικά 21 κράτη μέλη έχουν εφαρμόσει ή εφαρμόζουν ορισμένες από τις πρακτικές αυτές, με συνηθέστερες τη νομική συνδρομή (12 κράτη μέλη), την ηλεκτρονική καταγγελία περιστατικών και τη βελτίωση της πρόσβασης στις τοπικές υπηρεσίες (οκτώ κράτη μέλη).

Εκτός αυτού, τα κράτη μέλη σπάνια λαμβάνουν μέτρα για την αντιμετώπιση των διαδικαστικών εμποδίων στην αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Για παράδειγμα, μόνο δύο κράτη μέλη παραιτήθηκαν από τα δικαστικά τέλη για υποθέσεις διακρίσεων ή δημιούργησαν προσβάσιμους φορείς επίλυσης διαφορών και μόνο ένα κράτος μέλος θέσπισε κονδύλια για την προκαταβολική κάλυψη των δικαστικών εξόδων των θυμάτων. Μολονότι στην προηγούμενη έκθεση χαρακτηρίστηκε ορθή πρακτική, κανένα κράτος μέλος δεν μείωσε τα δικαστικά τέλη για τις υποθέσεις διακρίσεων.

Οι νέες οδηγίες για τους φορείς ισότητας θα συμβάλουν στην αντιμετώπιση ορισμένων από τα ζητήματα που εντοπίστηκαν, ιδίως δίνοντας στους φορείς ισότητας περισσότερες εξουσίες για την παροχή δωρεάν συνδρομής και υπηρεσιών εναλλακτικής επίλυσης διαφορών. καθώς και εξουσίες δικαστικής προσφυγής.

([64]) Défenseur des droits, Plateforme AntiDiscriminations.fr - Agir contre les discriminations.

([65]) Η αρχή της ισότητας των μέσων αποτελεί μια πτυχή της ευρύτερης έννοιας της δίκαιης δίκης. Κάθε διάδικος πρέπει να έχει εύλογη δυνατότητα να εκθέσει τους ισχυρισμούς του υπό συνθήκες που δεν τον περιάγουν σε μειονεκτική θέση έναντι του αντιδίκου του. Βλ. π.χ. απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 22ας Φεβρουαρίου 1996, Bulut κατά Αυστρίας, 17358/90, ECLI:CE:ECHR:1996:0222JUD001735890, σκέψη 47.

([66]) Βλ. COM(2024) 419 final της 25ης Σεπτεμβρίου 2024, EUR-Lex - 52024DC0419 - EL - EUR-Lex, σ. 6.

Ένας ακόμα τρόπος για να βελτιωθεί η πρόσβαση των θυμάτων στη δικαιοσύνη είναι η συνεργασία των φορέων ισότητας και των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε δικαστικές υποθέσεις στρατηγικής σημασίας.

3.3. Απόδειξη υπόθεσης διάκρισης

Στην τελευταία έκθεση, επισημάνθηκαν οι δυσκολίες απόδειξης των διακρίσεων ως βασική πρόκληση για την επιβολή της νομοθεσίας. Η παρούσα έκθεση καταδεικνύει ότι οι συμφεροντούχοι εξακολουθούν να έχουν ανησυχίες σχετικά με την απόδειξη των διακρίσεων όσον αφορά τις έμμεσες διακρίσεις, την παρενόχληση, τις εντολές για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης, τις πολλαπλές διακρίσεις και τα αντίποινα.

Βάρος της απόδειξης

Σύμφωνα με τις οδηγίες, οι ενάγοντες επωφελούνται από την αντιστροφή του βάρους της απόδειξης ([67]). Σύμφωνα με τις οδηγίες, όταν ο ενάγων προσάγει πραγματικά περιστατικά από τα οποία μπορεί να τεκμαίρεται διάκριση, το βάρος της απόδειξης πρέπει να αντιστρέφεται στον εναγόμενο. Ωστόσο, ως προς την πρακτική εφαρμογή αυτής της αρχής αντιμετωπίζονται πολλαπλές προκλήσεις.

Τα τρία τέταρτα των φορέων ισότητας που συμμετείχαν στην έρευνα και 14 κράτη μέλη αντιμετώπισαν σημαντικά εμπόδια ως προς την εφαρμογή της αντιστροφής του βάρους της απόδειξης. Συγκεκριμένα, επισήμαναν κυρίως τη γενική έλλειψη γνώσης ή κατανόησης των κανόνων για το βάρος της απόδειξης εκ μέρους των δικαστηρίων και των επαγγελματιών του νομικού κλάδου.

Παρά τις προκλήσεις αυτές, μόνο δύο κράτη μέλη έλαβαν μέτρα για την αντιμετώπιση των δυσκολιών σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για το βάρος της απόδειξης. Αντιθέτως, οι περισσότεροι φορείς ισότητας έλαβαν ορισμένα μέτρα, όπως προτάσεις για νομοθετικές αλλαγές με σκοπό τη μείωση του ορίου του βάρους της απόδειξης ([68]), συστάσεις προς τις δημόσιες αρχές, κατάρτιση για το δικαστικό σώμα, τις δημόσιες υπηρεσίες και τους εργοδότες και συνεπή εφαρμογή της αντιστροφής του βάρους της απόδειξης στις μη δεσμευτικές γνωμοδοτήσεις τους, στη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και στο υλικό καθοδήγησης.

Αποδεικτικά στοιχεία

Τόσο τα κράτη μέλη όσο και οι φορείς ισότητας που συμμετείχαν στην έρευνα επισήμαναν δυσκολίες όσον αφορά την πρόσβαση σε αποδεικτικά στοιχεία για την ανταπόκριση στο αρχικό βάρος της απόδειξης. Όπως και στην προηγούμενη έκθεση, οι περισσότεροι από αυτούς εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη συλλογή και τη δημοσίευση δεδομένων σχετικά με τις διακρίσεις. Επιπλέον, η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και οι δοκιμές των συστημάτων είναι σπάνιες στον ψηφιακό τομέα (βλ. 7.2). Ωστόσο, σε ορισμένα κράτη μέλη, χρησιμοποιούνται

([67]) Βλ. άρθρο 8 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 10 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([68]) Για παράδειγμα, ο φορέας ισότητας στη Γερμανία πρότεινε τη μείωση της απαίτησης απόδειξης της μειονεκτικής θέσης, παρείχε ενδείξεις για την εξασφάλιση εκ πρώτης όψεως αποδεικτικών στοιχείων και συνέστησε τη θέσπιση δικαιώματος πληροφόρησης κατά του εναγομένου.

εναλλακτικές μέθοδοι, όπως η εξακρίβωση της κατάστασης σε πραγματικές συνθήκες ([69]) και η έρευνα με ψευδοπελάτες ([70]).

Συνολικά 16 κράτη μέλη επιτρέπουν την εξακρίβωση της κατάστασης σε πραγματικές συνθήκες για την απόδειξη διακρίσεων. Οι μισοί φορείς ισότητας ανέφεραν ότι χρησιμοποιούν την έρευνα με ψευδοπελάτες και την εξακρίβωση της κατάστασης σε πραγματικές συνθήκες για τον εντοπισμό μοτίβων διακρίσεων. Σύμφωνα με το Equinet, οι μέθοδοι αυτές έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές στον εντοπισμό διακρίσεων, ιδίως στους τομείς της απασχόλησης και της στέγασης.

3.4. Προστασία έναντι αντιποίνων

Τα κράτη μέλη πρέπει να προστατεύουν τα πρόσωπα από τα αντίποινα, δηλαδή από τυχόν δυσμενή μεταχείριση ή συνέπεια που προκύπτει λόγω καταγγελίας ή διαδικασίας που αφορά υπόθεση διάκρισης ([71]). Το ΔΕΕ ερμηνεύει την έννοια αυτή ευρέως, επεκτείνοντάς τη σε οποιονδήποτε θα μπορούσε να υποστεί δυσμενείς συνέπειες για την υποβολή καταγγελίας ή την κίνηση διαδικασίας ([72]). Ωστόσο, στην πράξη, η εφαρμογή της προστασίας αυτής εξακολουθεί να είναι άνιση και περιορισμένη στα κράτη μέλη, όπως περιγράφεται στην προηγούμενη έκθεση.

Όλα τα κράτη μέλη παρέχουν ρητά προστασία έναντι αντιποίνων για κάθε λόγο στον τομέα της απασχόλησης. Ορισμένα κράτη μέλη δεν παρέχουν ρητά προστασία έναντι αντιποίνων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής στους τομείς της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας και της πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες.

Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της προστασίας έναντι αντιποίνων που αναφέρουν τα κράτη μέλη ποικίλλει. Εκτός από τα θύματα και τους καταγγέλλοντες, 17 κράτη μέλη ανέφεραν ότι η εθνική τους νομοθεσία ή νομολογία προστατεύει τους μάρτυρες και τα πρόσωπα που υποστηρίζουν το θύμα. Επιπλέον, 13 κράτη μέλη δήλωσαν ότι επεκτείνουν την προστασία αυτή στους νόμιμους και άλλους εκπροσώπους, 14 κράτη μέλη δήλωσαν ότι προστατεύουν τα πρόσωπα που υφίστανται αντίποινα λόγω εικασίας ή σχέσης και 10 κράτη μέλη δήλωσαν ότι παρέχουν προστασία στα πρόσωπα που υφίστανται λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση επειδή αρνούνται να εφαρμόσουν διακριτική μεταχείριση.

([69]) Η εξακρίβωση της κατάστασης σε πραγματικές συνθήκες (situation testing) είναι μια μέθοδος σύμφωνα με την οποία ζεύγη υποψηφίων (αιτούντες κατάλυμα ή θέση εργασίας ή πελάτες εστιατορίου, κέντρου διασκέδασης κ.λπ.) επιλέγονται κατά τρόπον ώστε να διαφέρουν αποκλειστικά σε ένα μοναδικό χαρακτηριστικό που αντικατοπτρίζει τον υπό εξέταση λόγο διάκρισης (φύλο, εθνοτική καταγωγή, ηλικία, αναπηρία, θρησκεία ή πεποιθήσεις ή σεξουαλικός προσανατολισμός). Εάν ένα από τα μέλη του ζεύγους τύχει διαφορετικής μεταχείρισης, η διαφορά αυτή υποδηλώνει συμπεριφορά που εισάγει διακρίσεις. Βλ. Rorive, I., *Proving Discrimination Cases – The role of situation testing* (Απόδειξη υποθέσεων διακρίσεων — Ο ρόλος της εξακρίβωσης της κατάστασης σε πραγματικές συνθήκες), Migration Policy Group, Centre for Equal Rights, 2009, Proving Discrimination Cases – The role of situation testing | Migration Policy Group.

([70]) Η έρευνα με ψευδοπελάτες (mystery shopping) είναι μια τεχνική που χρησιμοποιείται για να ελεγχθεί αν άτομα ή οντότητες αποδέχονται αιτήματα που εισάγουν διακρίσεις. Για παράδειγμα, οι ερευνώντες υποβάλλουν αιτήματα που εισάγουν διακρίσεις σε εταιρείες προσωρινής απασχόλησης ή κτηματομεσιτικά γραφεία. Βλ. Tests de situation et mystery shopping en cas de discrimination | Unia.

([71]) Βλ. άρθρο 9 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 11 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([72]) Βλ. απόφαση του Δικαστηρίου της 20ής Ιουνίου 2019, Hakelbracht κ.λπ., C-404/18, ECLI:EU:C:2019:523, σκέψεις 26-30.

Μόνο επτά κράτη μέλη ανέφεραν περιορισμούς ή δυσκολίες όσον αφορά τη διασφάλιση αποτελεσματικής προστασίας έναντι αντιποίνων στην πράξη. Οι εν λόγω περιορισμοί ή δυσκολίες περιλάμβαναν τις διαδικασίες υποβολής επίσημης καταγγελίας, το υψηλό όριο αποδεικτικών στοιχείων και το περιορισμένο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της προστασίας. Δεν υπάρχει σχεδόν καμία ορθή πρακτική ή νομολογία σχετικά με την προστασία έναντι αντιποίνων στα κράτη μέλη.

3.5. Συνεργασία για την εφαρμογή των οδηγιών

Οι οδηγίες προβλέπουν ότι η επιβολή τους συνοδεύεται από διάλογο με εταίρους οι οποίοι εκπροσωπούν τα συλλογικά συμφέροντα ομάδων που διατρέχουν κίνδυνο να υποστούν διακρίσεις. Πράγματι, ορίζουν ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα ενίσχυσης του κοινωνικού διαλόγου μεταξύ των δύο κοινωνικών εταίρων με σκοπό την προώθηση της ίσης μεταχείρισης ([73]) και ενθαρρύνουν τον διάλογο με τις μη κυβερνητικές οργανώσεις ([74]).

Τα περισσότερα κράτη μέλη ανέφεραν ότι έχουν θεσπίσει μέτρα για την ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου μεταξύ των δύο κοινωνικών εταίρων, προκειμένου να προωθηθεί η ίση μεταχείριση. Τον πιο διαδεδομένο τρόπο για την επίτευξη αυτού αποτελούν οι τριμερείς φορείς ([75]), οι οποίοι υπάρχουν σε τουλάχιστον 10 κράτη μέλη.

Ομοίως, ορισμένα κράτη μέλη έχουν δημιουργήσει φόρουμ διακυβέρνησης για την απαγόρευση των διακρίσεων, τα δικαιώματα των Ρομά, των ατόμων με αναπηρία ή των ηλικιωμένων. Σε αυτά συμμετέχουν κυβερνητικοί φορείς, η κοινωνία των πολιτών και άλλοι βασικοί συμφεροντούχοι. Ωστόσο, αυτό δεν πραγματοποιείται συστηματικά σε όλα τα κράτη μέλη ή για όλους τους λόγους διακρίσεων.

Σύμφωνα με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, η συμμετοχή σε διάλογο επί των πρακτικών πτυχών της καταπολέμησης των διακρίσεων εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση. Σχεδόν τα τρία τέταρτα των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών που συμμετείχαν στην έρευνα (12 από τις 17) ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Τα βασικά ζητήματα έχουν παραμείνει σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητα από την τελευταία έκθεση ([76]).

Τα κράτη μέλη συνεργάζονται με την κοινωνία των πολιτών λιγότερο συχνά κατά το στάδιο εφαρμογής των πολιτικών απ' ό,τι κατά το στάδιο του σχεδιασμού. Η διαπίστωση αυτή, με βάση τις απαντήσεις των κρατών μελών, επαναλαμβάνεται και από τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που συμμετείχαν στην έρευνα. Για παράδειγμα, τα δύο τρίτα των κρατών μελών ζήτησαν τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών σε διαβουλεύσεις σχετικά με νομοθετικές προτάσεις ή πολιτικές. Ωστόσο, ελαφρώς λιγότερα από τα μισά κράτη μέλη συνεργάστηκαν με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών κατά την εφαρμογή μέτρων για την καταπολέμηση των

([73]) Βλ. άρθρο 11 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 13 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([74]) Βλ. άρθρο 12 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 14 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([75]) Ο τριμερής διάλογος περιλαμβάνει συζητήσεις μεταξύ των δημόσιων αρχών και των κοινωνικών εταίρων για θέματα κοινού ενδιαφέροντος.

([76]) Βλ. COM(2021) 139 final της 19ης Μαρτίου 2021, EUR-Lex - 52021DC0139 - EL - EUR-Lex, σ. 12.

διακρίσεων και ακόμα λιγότερα ζήτησαν τη συμμετοχή τους στην αναφορά και την παρακολούθηση ζητημάτων διακρίσεων (10 και 8 κράτη μέλη, αντίστοιχα).

3.6. Ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου

Οι οδηγίες προβλέπουν ([77]) την υποχρέωση της Επιτροπής να υποβάλει έκθεση σχετικά με τις επιπτώσεις των μέτρων στις γυναίκες και στους άνδρες, σύμφωνα με την αρχή της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου.

Τα κράτη μέλη φαίνεται ότι έχουν διενεργήσει περιορισμένες αξιολογήσεις των ειδικών επιπτώσεων των οδηγιών στους άνδρες και στις γυναίκες. Παρότι ορισμένα κράτη μέλη ανέφεραν ότι η εφαρμογή είχε ιδιαίτερες επιπτώσεις σε ορισμένες ομάδες ανδρών και γυναικών, οι ισχυρισμοί αυτοί γενικά δεν επεξηγήθηκαν ούτε υποστηρίχθηκαν με στοιχεία. Ένα κράτος μέλος επισήμανε την αύξηση των αγωγών που αφορούν τον συνδυασμό διακρίσεων λόγω φύλου και ηλικίας.

Γενικά, οι πολιτικές των κρατών μελών σχετικά με τους λόγους που εμπίπτουν σε προστασία βάσει των οδηγιών σπανίως περιλαμβάνουν ειδικό διαχωρισμό των αναγκών ανδρών και γυναικών. Ορισμένα κράτη μέλη ανέφεραν την υιοθέτηση διατομεακής προσέγγισης στα έγγραφα πολιτικής τους, ενώ άλλα προσδιόρισαν τις ειδικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ομάδες γυναικών. Υπήρξαν μεμονωμένα παραδείγματα στοχευμένων μέτρων για τις γυναίκες Ρομά και τις γυναίκες με αναπηρία.

Από την άλλη πλευρά, οι ερωτηθέντες από τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ενσωματώνουν ενεργά τη διάσταση του φύλου στις δραστηριότητές τους και εστιάζουν ειδικά στις γυναίκες από μειονεκτούσες ομάδες και κοινότητες.

Τόσο το EIGE όσο και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών τόνισαν ότι η εφαρμογή της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου διαφέρει σημαντικά μεταξύ των κρατών μελών και είναι συχνά ανεπαρκής για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων προκλήσεων. Το EIGE επισήμανε ότι ορισμένες χώρες έχουν θεσπίσει ολοκληρωμένα πλαίσια και ειδικούς πόρους, ενώ άλλες υστερούν εν προκειμένω ([78]).

3.7. Θετική δράση

Προκειμένου να πραγματωθεί η πλήρης ισότητα, τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν ή να διατηρήσουν ειδικά μέτρα με στόχο την πρόληψη των διακρίσεων ή την αντιστάθμιση μειονεκτημάτων που σχετίζονται με χαρακτηριστικά τα οποία εμπίπτουν σε προστασία ([79]). Το ΔΕΕ έχει παράσχει καθοδήγηση σχετικά με την

([77]) Βλ. άρθρο 17 παράγραφος 2 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 19 παράγραφος 2 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([78]) Για παράδειγμα, τα αποτελέσματα στον δείκτη ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου του EIGE κυμαίνονταν από 71 % στην Ισπανία έως μηδέν στην Ουγγαρία, ενώ 21 κράτη μέλη σημείωσαν βαθμολογία κάτω του 50 %. Αυτό δείχνει ότι πολλές χώρες θα μπορούσαν να προσπαθήσουν περισσότερο για την αποτελεσματική ενσωμάτωση των ανησυχιών σχετικά με την ισότητα των φύλων στις διαδικασίες χάραξης πολιτικής. Βλ.: Βλ. EIGE, *Institutional mechanisms that deliver on gender equality and gender mainstreaming* (Θεσμικοί μηχανισμοί που συμβάλλουν στην ισότητα των φύλων και την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, σ. 14.

([79]) Βλ. άρθρο 5 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 7 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

ερμηνεία της θετικής δράσης ([80]). Η θετική δράση πρέπει να είναι αναλογική και, καταρχήν, δεν θα πρέπει να οδηγεί σε αυτόματη ή άνευ όρων προτίμηση για τις υποεκπροσωπούμενες ομάδες. Οι φορείς που λαμβάνουν θετικά μέτρα θα πρέπει να τα παρακολουθούν και να τα αξιολογούν, καθώς και να δημοσιεύουν πληροφορίες σχετικά με αυτά, ώστε να διασφαλίζεται ότι εξακολουθούν να είναι αναγκαία και αποτελεσματικά ([81]).

Σχεδόν όλα τα κράτη μέλη επιτρέπουν ή προωθούν τη θετική δράση, ενώ τα συνηθέστερα μέτρα είναι τα συστήματα ποσοστώσεων και οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης και προώθησης της πολυμορφίας (17 κράτη μέλη). Συνολικά 14 κράτη μέλη προσφέρουν προγράμματα κατάρτισης και καθοδήγησης για υποεκπροσωπούμενες ομάδες, 13 κράτη μέλη έχουν θεσπίσει ειδικά μέτρα, όπως η βελτίωση της πρόσβασης στην εκπαίδευση ή την επαγγελματική κατάρτιση, και 13 κράτη μέλη υλοποιούν πρωτοβουλίες στοχευμένης εύρεσης εργασίας και πρόσληψης ([82]).

Όπου χρησιμοποιούνται συστήματα ποσοστώσεων, αυτά εφαρμόζονται κυρίως στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση (12 κράτη μέλη). Ειδικότερα, ορισμένα κράτη μέλη εφαρμόζουν ειδικές ποσοστώσεις απασχόλησης για τα άτομα με αναπηρία. Σε τέσσερα κράτη μέλη, οι εν λόγω ποσοστώσεις ισχύουν και στην εκπαίδευση (π.χ. εισαγωγή σε πανεπιστήμια και υποτροφίες). Οι ποσοστώσεις φαίνεται ότι εστιάζουν σχεδόν αποκλειστικά στην ισότητα των φύλων ή στα άτομα με αναπηρία.

Λιγότερα από τα μισά κράτη μέλη ανέφεραν δυσκολίες στην εφαρμογή της θετικής δράσης. Το ένα τρίτο των κρατών μελών ανέφερε ανεπαρκή επιβολή και έλλειψη νομικής καθοδήγησης και κατευθύνσεων πολιτικής σε εθνικό επίπεδο. Όπου ανέκυψαν δυσκολίες, τα κράτη μέλη ανέφεραν συχνότερα ανεπαρκείς πόρους και χρηματοδότηση και περιορισμένη κατανόηση από τους συμφεροντούχους. Πέντε κράτη μέλη επισήμαναν την αρνητική αντίληψη του κοινού και την υπερβολική εξάρτηση από εθελοντικές πρωτοβουλίες.

Στο μεταξύ, η κοινωνία των πολιτών και οι φορείς ισότητας εργάστηκαν για την ευαισθητοποίηση των βασικών συμφεροντούχων σχετικά με τη θετική δράση. Εφάρμοσαν επίσης δικά τους μέτρα θετικής δράσης, τόσο σε εσωτερικό όσο και σε εξωτερικό επίπεδο.

([80]) Βλ. ιδίως τις αποφάσεις στις υποθέσεις C-450/93, Eckhard Kalanke κατά Freie Hansestadt Bremen· C-409/95, Hellmut Marschall κατά Land Nordrhein-Westfalen· C-158/97, Georg Badeck κ.λπ.· C-407/98, Katarina Abrahamsson και Leif Anderson κατά Elisabet Fogelqvist· C-476/99, H. Lommers κατά Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij· C-559/07, Επιτροπή κατά Ελλάδας, μεταξύ άλλων.

([81]) Βλ. επίσης Giteva, D., «Positive action on the grounds of racial or ethnic origin within the EU with a focus on Bulgaria, Greece and Hungary» (Θετική δράση στην ΕΕ όσον αφορά τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, με εστίαση στη Βουλγαρία, την Ελλάδα και την Ουγγαρία), στο: *European equality law review 2024*, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2024, σ. 26-42.

([82]) Ορισμένες χώρες εφαρμόζουν περαιτέρω μέτρα, όπως οικονομικά κίνητρα για εταιρείες που προωθούν την πολυμορφία και την ένταξη (εννέα κράτη μέλη) και προγράμματα για τη στήριξη της ανάπτυξης επιχειρήσεων από μειονεκτούσες ομάδες (έξι κράτη μέλη).

Πλαίσιο 4. Πλατφόρμα «Angajez 45+» (Προσλαμβάνω 45+) στη Ρουμανία ([83])

Στη Ρουμανία, η πλατφόρμα «Angajez 45+» (Προσλαμβάνω 45+) κινητοποιεί εργοδότες και άτομα που αναζητούν εργασία να αντιταχθούν σε πρακτικές πρόσληψης που προωθούν τον ηλικιακό ρατσισμό. Αυτή η πρωτοβουλία της κοινωνίας των πολιτών προωθεί την απασχόληση ατόμων ηλικίας 45 ετών και άνω, ενθαρρύνοντας τις προσλήψεις χωρίς αποκλεισμούς και αναδεικνύοντας την αξία της πείρας στον χώρο εργασίας.

Συμπεράσματα

Τα κράτη μέλη και οι οικείοι φορείς ισότητας πρέπει:

– να ενισχύσουν την επίγνωση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που ορίζονται στις οδηγίες. Ειδικότερα, θα πρέπει να εστιάσουν στις προστατευόμενες ομάδες, αξιοποιώντας την εμπειρογνωσία και την απήχηση της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών εταίρων.

– να παρέχουν στα θύματα διακρίσεων και στους εκπροσώπους τους εύκολη πρόσβαση στα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των στατιστικών στοιχείων, που απαιτούνται για την απόδειξη των διακρίσεων και την αντιστροφή του βάρους της απόδειξης στους εναγομένους.

Τα κράτη μέλη και οι οικείοι φορείς ισότητας θα πρέπει:

– να παρέχουν στους δικαστές, τους επαγγελματίες του νομικού κλάδου και τους ενάγοντες περαιτέρω καθοδήγηση και υποστήριξη, ώστε να τους βοηθούν να εφαρμόζουν αποτελεσματικά τους κανόνες αντιστροφής του βάρους της απόδειξης σε υποθέσεις διακρίσεων.

Η Επιτροπή:

– θα στηρίξει τα κράτη μέλη στη βελτίωση της συλλογής και της χρήσης δεδομένων για την ισότητα. Θα επεξεργαστεί σύσταση σχετικά με τα δεδομένα για την ισότητα, σύμφωνα με τα εθνικά νομικά πλαίσια.

– θα υποστηρίξει την περαιτέρω έρευνα για να διευκολυνθεί η εφαρμογή των διατάξεων των οδηγιών σχετικά με την παρενόχληση και τα αντίποινα και να δοθεί η δυνατότητα στα θύματα να απολαύουν πλήρως της προστασίας που αυτές προσφέρουν.

4. ΠΤΥΧΕΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΕΙΔΙΚΑ ΤΗΝ ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ

Στην προηγούμενη έκθεση, η Επιτροπή παρείχε εκτενή επισκόπηση του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας και του τρόπου με τον οποίο πρέπει να ερμηνεύεται η έννοια της «φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής», βάσει της διαθέσιμης νομολογίας του ΔΕΕ. Στις ενότητες που ακολουθούν, οι πληροφορίες αυτές επικαιροποιούνται, με βάση τις σχετικές εξελίξεις από το 2021.

([83]) Angajez 45+ | D&I România | Discriminarea de vârstă.

Βασικά συμπεράσματα

– Η πρόσβαση σε κοινωνική στέγαση και η παροχή κοινωνικής στέγασης μπορούν να καλύπτονται από την οδηγία για τη φυλετική ισότητα.

– Η ιθαγένεια ή η χώρα γέννησης ενός προσώπου μπορεί να λαμβάνεται υπόψη, μαζί με άλλους παράγοντες, όταν κρίνεται αν έχει υπάρξει διάκριση λόγω «εθνοτικής καταγωγής».

– Η οδηγία για τη φυλετική ισότητα απαγορεύει τις διακρίσεις τόσο εις βάρος μιας εθνοτικής ομάδας όσο και εις βάρος πολλών εθνοτικών ομάδων.

4.1. Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής

Στέγαση

Ένας από τους τομείς στους οποίους εφαρμόζεται η οδηγία για τη φυλετική ισότητα είναι η πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που είναι διαθέσιμα στο κοινό και η παροχή αυτών, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης ([84]). Το ΔΕΕ έχει παράσχει πρόσφατα σημαντικές διευκρινίσεις σχετικά με το αν η παροχή κοινωνικής στέγασης εμπίπτει στο εν λόγω πεδίο εφαρμογής στο πλαίσιο εικαζόμενων διακρίσεων λόγω εθνοτικής καταγωγής στο σύστημα κατοικιών δημόσιας στέγασης για οικογένειες ενός κράτους μέλους ([85]).

Εξετάζοντας αν η υπόθεση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα, το Δικαστήριο υπενθύμισε καταρχάς ότι η παροχή κατοικίας έναντι μισθώματος, στο πλαίσιο συστήματος όπως το επίμαχο στην υπό κρίση υπόθεση, πρέπει να θεωρηθεί ως παροχή «υπηρεσιών», κατά την έννοια του άρθρου 57 ΣΛΕΕ και, κατ' επέκταση, κατά την έννοια του άρθρου 4 σημείο 1 της οδηγίας 2006/123/ΕΚ ([86]), καθότι πρόκειται για υπηρεσίες που παρέχονται έναντι αμοιβής ([87]).

Επιπλέον, το ΔΕΕ τόνισε ότι μια δραστηριότητα πρέπει να έχει οικονομικό χαρακτήρα για να θεωρηθεί «υπηρεσία». Στο πλαίσιο αυτό, δεν ασκεί επιρροή το γεγονός ότι οι δημόσιοι οργανισμοί στέγασης που διαχειρίζονται το σύστημα είναι οργανισμοί μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και ότι το ποσό του μισθώματος που καταβάλλουν οι μισθωτές είναι χαμηλότερο από την αγοραία τιμή. Για να είναι μια δραστηριότητα «οικονομική», αρκεί να μην παρέχεται δωρεάν ([88]).

Το ΔΕΕ δεν έχει ακόμη παράσχει καθοδήγηση σχετικά με το επαναλαμβανόμενο ζήτημα του αν οι εξώσεις από παρανόμως κατασκευασμένες ή παρανόμως κατειλημμένες κατοικίες θα μπορούσαν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα. Με την επιφύλαξη της αρμοδιότητας του ΔΕΕ για την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και οποιασδήποτε μελλοντικής διευκρίνισης

([84]) Βλ. άρθρο 3 παράγραφος 1 στοιχείο η) της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα.

([85]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Δεκεμβρίου 2025, Slagelse Almennyttige Boligselskab, Afdeling Schackenborgvænge, C-417/23, ECLI:EU:C:2025:1017.

([86]) ΕΕ L 376 της 27.12.2006, σ. 36, ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2006/123/oj.

([87]) Βλ. υποσημείωση 85, σκέψη 56.

([88]) Βλ. υποσημείωση 85, σκέψεις 60-61.

από το Δικαστήριο επί του θέματος, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η οδηγία καλύπτει την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που είναι διαθέσιμα στο κοινό και την παροχή αυτών· σε πολλές υποθέσεις εξώσεων από παρανόμως κατειλημμένες κατοικίες, το εν λόγω κριτήριο είναι απίθανο να πληρούται.

Εκπαίδευση

Τον Δεκέμβριο του 2023 η Επιτροπή παρέπεμψε τη Σλοβακική Δημοκρατία στο ΔΕΕ για λόγους διαρθρωτικών διακρίσεων (βλ. 6.1). Η Επιτροπή υποστήριξε ότι η Σλοβακική Δημοκρατία, τοποθετώντας, σε υπερβάλλοντα βαθμό, τα παιδιά Ρομά σε ειδικά σχολεία ή σε ειδικές τάξεις για παιδιά με νοητική ή άλλη αναπηρία, που ακολουθούν περιορισμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, και εφαρμόζοντας πρακτικές διαχωρισμού των παιδιών Ρομά, είτε σε χωριστές τάξεις εντός γενικών σχολείων είτε σε χωριστά σχολεία, παρέβη κατά τρόπο συστηματικό και διαρκή τις υποχρεώσεις που υπέχει δυνάμει της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα ([89]). Η απόφαση του Δικαστηρίου αναμένεται να αποσαφηνίσει τις υποχρεώσεις των κρατών μελών όσον αφορά την καταπολέμηση των διακρίσεων στον τομέα αυτόν.

4.2. Η έννοια της «φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής»

Ρατσισμός είναι η πεποίθηση ότι ένας λόγος όπως η «φυλή» ([90]) ή η εθνοτική καταγωγή δικαιολογεί την περιφρόνηση ενός προσώπου ή μιας ομάδας προσώπων, ή την αίσθηση ανωτερότητας ενός προσώπου ή μιας ομάδας προσώπων ([91]). Μπορεί να οδηγήσει σε διακρίσεις λόγω «φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής» κατά την έννοια της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα.

Ακαδημαϊκοί εμπειρογνώμονες έχουν δημοσιεύσει εκθέσεις όπου εξετάζουν τα ευρύτερα ενωσιακά και εθνικά νομικά πλαίσια για την καταπολέμηση του μίσους κατά των μουσουλμάνων και του αντισημιτισμού ([92]).

Η οδηγία για τη φυλετική ισότητα δεν περιλαμβάνει ορισμό για την έννοια της «φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής». Με βάση την προηγούμενη νομολογία του, το Δικαστήριο παρείχε νέες διευκρινίσεις στην υπόθεση Slagelse ([93])

Το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι η έννοια της «εθνοτικής καταγωγής» κατά την οδηγία για τη φυλετική ισότητα εκκινεί από την ιδέα ότι οι κοινωνικές ομάδες χαρακτηρίζονται ιδίως από κοινή εθνικότητα, θρησκευτική πίστη, γλώσσα, πολιτισμικές και παραδοσιακές καταβολές και κοινές παραστάσεις ζωής ([94]). Το Δικαστήριο τόνισε

([89]) Υπόθεση C-799/23: Προσφυγή της 22ας Δεκεμβρίου 2023 — Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Σλοβακικής Δημοκρατίας, ΕΕ C, C/2024/1402, 19.2.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/1402/oj.

([90]) Η Επιτροπή δίνει έμφαση στην κοινή αντίληψη ότι οι «φυλές» βασίζονται αποκλειστικά σε κοινωνικά κατασκευασμένες ιδέες και απορρίπτει την έννοια των βιολογικών «φυλών».

([91]) Βλ. COM(2026) 12 final της 20ής Ιανουαρίου 2026, σ. 3.

([92]) Βλ. Kádár, A., The legal framework to combat anti-Muslim hate in the European Union (Το νομικό πλαίσιο για την καταπολέμηση του μίσους κατά των μουσουλμάνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2024, σ. 11, https://data.europa.eu/doi/10.2838/0978883· Kadar. A., The legal framework to combat antisemitism in the EU (Το νομικό πλαίσιο για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού στην ΕΕ), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2024, σ. 31, https://data.europa.eu/doi/10.2838/273421.

([93]) Βλ. υποσημείωση 85.

([94]) Βλ. υποσημείωση 85, σκέψη 72.

ότι η «εθνοτική καταγωγή» πρέπει να καθορίζεται βάσει διαφόρων αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων και όχι μόνο βάσει της ιθαγένειας ή της χώρας γέννησης ([95]). Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε ότι, σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, η ιθαγένεια ή η χώρα γέννησης ενός προσώπου μπορεί να ληφθεί υπόψη για να διαπιστωθεί αν υπήρξε διάκριση λόγω «εθνοτικής καταγωγής» ([96]).

Είναι σημαντική επίσης η διευκρίνιση του Δικαστηρίου πως το γεγονός ότι ένα γενικό κριτήριο, όπως το κριτήριο «μετανάστες και κατιόντες τους από μη δυτικές χώρες» ([97]), το οποίο αναφέρεται στην επίμαχη στην εν λόγω υπόθεση δανική νομοθεσία σχετικά με τις κατοικίες δημόσιας στέγασης για οικογένειες, μπορεί να περιλαμβάνει πολλές εθνοτικές καταγωγές δεν αποκλείει αυτομάτως ότι το κριτήριο στηρίζεται στην «εθνοτική καταγωγή». Η ερμηνεία της έννοιας της «εθνοτικής καταγωγής» κατά τρόπο που θα απαιτούσε οι διακρίσεις να έχουν ως στόχο μία μόνο εθνοτική ομάδα θα υπονόμευε την αποτελεσματικότητα της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα. Αυτό θα συνέβαινε διότι ο στόχος της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί όταν πολλές εθνοτικές ομάδες υφίστανται την ίδια διακριτική μεταχείριση ([98]).

5. ΠΤΥΧΕΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΕΙΔΙΚΑ ΤΗΝ ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Μετά την έκθεση του 2021, το ΔΕΕ έχει εκδώσει σημαντικό αριθμό αποφάσεων σε υποθέσεις αιτήσεων για έκδοση προδικαστικής απόφασης που υποβλήθηκαν από τα εθνικά δικαστήρια αρκετών κρατών μελών σχετικά με διακρίσεις στην απασχόληση και την εργασία για τους τέσσερις λόγους που καλύπτονται από την οδηγία (θρησκεία ή πεποιθήσεις, αναπηρία, ηλικία και σεξουαλικός προσανατολισμός).

Βασικά συμπεράσματα

– Η προστασία βάσει της οδηγίας εφαρμόζεται ανεξάρτητα από τη νομική μορφή υπό την οποία παρέχεται η εργασία.

– Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας καλύπτει τα μέλη του προσωπικού που δεν έχουν προσληφθεί με σύμβαση αορίστου χρόνου, όπως οι ασκούμενοι.

– Η οδηγία απαγορεύει τις έμμεσες διακρίσεις λόγω σχέσης για λόγους αναπηρίας.

5.1. Καθ’ ύλην και προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας

Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας έχει αποσαφηνιστεί σε αρκετές αποφάσεις.

([95]) Βλ. υποσημείωση 85, σκέψεις 72-74 και 82-85.

([96]) Βλ. υποσημείωση 85, σκέψη 86.

([97]) Οι «μετανάστες και κατιόντες τους από μη δυτικές χώρες» ορίστηκαν με βάση τον συνδυασμό ιθαγένειας, χώρας γέννησης και ιθαγένειας / χώρας γέννησης των γονέων, με διαχωρισμό μεταξύ «δυτικής» και «μη δυτικής» καταγωγής. Η δανική στατιστική υπηρεσία (Danmarks Statistik) όρισε ως «δυτικές» χώρες τις εξής: κράτη μέλη της ΕΕ, Άγιος Μαρίνος, Ανδόρα, Αυστραλία, Ελβετία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ηνωμένο Βασίλειο, Ισλανδία, Καναδάς, Κράτος της Πόλης του Βατικανού, Λιχτενστάιν, Μονακό, Νέα Ζηλανδία και Νορβηγία. Όλες οι άλλες χώρες αναφέρονται ως «μη δυτικές χώρες».

([98]) Βλ. υποσημείωση 85, σκέψεις 100-104.

Το ΔΕΕ επιβεβαίωσε ([99]) στην υπόθεση Zetschek ότι η απαρίθμηση των λόγων στην οδηγία είναι εξαντλητική και ότι η οδηγία δεν καλύπτει περιπτώσεις εικαζόμενης διάκρισης μεταξύ επαγγελματικών κατηγοριών ([100]).

Στην υπόθεση TP (επιμελητής οπτικοακουστικού υλικού για τη δημόσια τηλεόραση), το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προστασία της οδηγίας εφαρμόζεται **ανεξαρτήτως της νομικής μορφής υπό την οποία παρέχεται η εργασία** ([101]). Η υπόθεση αφορούσε την άρνηση σύναψης ή ανανέωσης σύμβασης για την παροχή ορισμένων υπηρεσιών λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού του παρόχου. Το ζήτημα που έπρεπε να εκτιμηθεί ήταν αν η περίπτωση ενέπιπτε στην προστασία που παρέχει η οδηγία ή αν η δραστηριότητα έπρεπε να θεωρηθεί ως απλή παροχή αγαθών ή υπηρεσιών. Από την απόφαση προκύπτει ότι η έννοια των «*όρων πρόσβασης στην απασχόληση, την αυτοαπασχόληση και την εργασία*» ([102]) και η έννοια των «*εργασιακών συνθηκών και ορίων απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένων των απολύσεων και των αμοιβών*» ([103]) **πρέπει να ερμηνεύονται ευρέως**, καλύπτοντας (την πρόσβαση σε) ***κάθε*** *μορφή απασχόλησης και αυτοαπασχόλησης, ανεξαρτήτως της νομικής μορφής υπό την οποία ασκούνται*. Επιπλέον, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η «*ακούσια παύση της δραστηριότητας μη μισθωτού δύναται να εξομοιωθεί με απόλυση μισθωτού εργαζομένου*».

Στην υπόθεση HK κατά Danmark και HK/Privat, το Δικαστήριο είχε ήδη διευκρινίσει το ευρύ καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, το οποίο εκτείνεται στο καταστατικό μιας οργάνωσης εργαζομένων, όταν στο καταστατικό αυτό καθορίζεται όριο ηλικίας για τη θέση του «προέδρου» της, ο οποίος **είναι αιρετός** στην εν λόγω οργάνωση ([104]).

Στην απόφαση της υπόθεσης Ca Na Negreta ([105]) αποσαφηνίστηκε η έννοια της **απόλυσης**. Η υπόθεση αφορούσε εθνική νομοθεσία η οποία επέτρεπε την απόλυση εργαζομένου μόλις είχε αναγνωριστεί τυπικώς η ανικανότητά του προς απασχόληση στη θέση εργασίας του λόγω επελθούσας αναπηρίας, χωρίς να υποχρεώνει τον εργοδότη του να λάβει, προηγουμένως, ενδεδειγμένα μέτρα εύλογης προσαρμογής ή να διατηρήσει σε ισχύ τα ενδεδειγμένα μέτρα τα οποία είχε ήδη λάβει. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι ο οικείος εργαζόμενος είχε ζητήσει να αναγνωριστεί η εν λόγω ολική μόνιμη ανικανότητα δεν σήμαινε ότι ο εργαζόμενος αυτός είχε συναινέσει στη λύση της σύμβασης εργασίας του, μολονότι γνώριζε ότι η εθνική νομοθεσία επέτρεπε στον εργοδότη να καταγγείλει τη σύμβαση κατόπιν της αναγνώρισης αυτής.

([99]) Σύμφωνα με την προηγούμενη νομολογία του ΔΕΕ, π.χ. απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Μαΐου 2015, SCMD, C-262/14, EU:C:2015:336.

([100]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 17ης Οκτωβρίου 2024, υπόθεση C-349/23, Zetschek, ECLI:EU:C:2024:889.

([101]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Ιανουαρίου 2023, υπόθεση C-356/21, TP (επιμελητής οπτικοακουστικού υλικού για τη δημόσια τηλεόραση), ECLI:EU:C:2023:9.

([102]) Άρθρο 3 παράγραφος 1 στοιχείο α) της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([103]) Άρθρο 3 παράγραφος 1 στοιχείο γ) της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

([104]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 2ας Ιουνίου 2022, υπόθεση C-587/20, HK κατά Danmark και HK/Privat, ECLI:EU:C:2022:419.

([105]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιανουαρίου 2024, υπόθεση C-631/22, Ca Na Negreta, ECLI:EU:C:2024:53.

Ως εκ τούτου, **η εν λόγω καταγγελία πρέπει να θεωρηθεί «απόλυση» βάσει της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση**.

Μια άλλη σημαντική απόφαση, στην υπόθεση HR Rail, αφορούσε την απόλυση τελούντος σε δοκιμαστική υπηρεσία ο οποίος, λόγω αναπηρίας, δεν ήταν σε θέση να εκτελέσει τα καθήκοντά του. Το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι **το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας καλύπτει τα μέλη του προσωπικού που δεν έχουν προσληφθεί οριστικώς, όπως οι εργαζόμενοι που διανύουν δοκιμαστική περίοδο υπηρεσίας** στο πλαίσιο της πρόσληψής τους ([106]).

Στην υπόθεση Bervidi, το Δικαστήριο εξέτασε την περίπτωση εργαζόμενης η οποία ζήτησε από τον εργοδότη της να τροποποιήσει τον χρόνο εργασίας της **ώστε να μπορεί να φροντίσει παιδί που πάσχει από βαριά αναπηρία**. Ο εργοδότης συμφώνησε να χορηγήσει μόνο προσωρινού χαρακτήρα προσαρμογές, επισημαίνοντας ότι δεν ήταν η εργαζόμενη που έπασχε από αναπηρία ([107]). Μολονότι είχε ήδη οριστεί με προηγούμενη νομολογία ότι η οδηγία απαγορεύει τις **άμεσες** διακρίσεις «εξ αντανακλάσεως» [λόγω σχέσης] ([108]), το Δικαστήριο διευκρίνισε στην υπόθεση Bervidi ότι η απαγόρευση των **έμμεσων** διακρίσεων λόγω αναπηρίας ισχύει και για τον εργαζόμενο ο οποίος θα πρέπει να τύχει εύλογων προσαρμογών.

5.2. Θρησκεία και πεποιθήσεις — εμφανής χρήση πολιτικών, φιλοσοφικών ή θρησκευτικών συμβόλων στην εργασία

Με την έκδοση των αποφάσεων στις υποθέσεις Achbita ([109]) και Bougnaoui και ADDH ([110]), σχετικά με τη χρήση μαντίλας στην εργασία, το ΔΕΕ επέκτεινε περαιτέρω τη νομολογία του σχετικά με τη χρήση πολιτικών, φιλοσοφικών ή θρησκευτικών συμβόλων στον χώρο εργασίας. Εξακολουθεί να αναγνωρίζει το δικαίωμα των εργοδοτών να έχουν κανόνες ουδετερότητας που απαγορεύουν τη χρήση όλων των συμβόλων θρησκευτικών, φιλοσοφικών και πολιτικών πεποιθήσεων στον χώρο εργασίας, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις.

Με τις αποφάσεις που παρατίθενται κατωτέρω, διευκρινίστηκε ότι ο **λόγος «θρησκεία ή πεποιθήσεις»** περιορίζεται αυστηρά στις θρησκευτικές, φιλοσοφικές ή πνευματικές πεποιθήσεις, κάτι που τον διαφοροποιεί επομένως από την έννοια των *πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης* [υπόθεση WABE ([111])]. Διευκρινίστηκε επίσης ότι δεν περιλαμβάνει τις πολιτικές ή συνδικαλιστικές πεποιθήσεις ούτε τις

([106]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 10ης Φεβρουαρίου 2022, υπόθεση C-485/20, HR Rail, ECLI:EU:C:2022:85.

([107]) Απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 11ης Σεπτεμβρίου 2025, υπόθεση C-38/24, Bervidi, ECLI:EU:C:2025:690.

([108]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 17ης Ιουλίου 2008, υπόθεση C-303/06, Coleman, ECLI:EU:C:2008:415.

([109]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Μαρτίου 2017, υπόθεση C-157/15, Achbita, ECLI:EU:C:2017:203.

([110]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Μαρτίου 2017, υπόθεση C-188/15, Bougnaoui και ADDH, ECLI:EU:C:2017:204.

([111]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Ιουλίου 2021, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-804/18 και C-341/19, WABE, ECLI:EU:C:2021:594.

καλλιτεχνικές, αθλητικές, αισθητικές ή άλλες πεποιθήσεις ή προτιμήσεις [υπόθεση S.C.R.L ([112])].

Στην υπόθεση WABE, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η απαγόρευση χρήσης κάθε εμφανούς μορφής εκδήλωσης των πολιτικών, φιλοσοφικών ή θρησκευτικών πεποιθήσεων στον χώρο εργασίας μπορεί να δικαιολογηθεί από την πραγματική ανάγκη του εργοδότη να παρουσιάζει ουδέτερη εικόνα έναντι των πελατών ή να προλαμβάνει κοινωνικές αντιπαραθέσεις. Ωστόσο, πρέπει να εφαρμόζεται γενικώς και αδιακρίτως και να περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το ιδιαίτερο πλαίσιο κάθε κράτους μέλους είναι σημαντικό, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν «περιθώριο εκτιμήσεως στο πλαίσιο του αναγκαίου συμβιβασμού των διαφόρων επίμαχων δικαιωμάτων και συμφερόντων, προκειμένου να διασφαλίζεται η δίκαιη ισορροπία».

Η ίδια γραμμή ακολουθήθηκε στην υπόθεση S.C.R.L, στην οποία το ΔΕΕ έκρινε επίσης ότι ο εσωτερικός κανόνας μιας επιχείρησης ο οποίος απαγορεύει την εμφανή χρήση συμβόλου πολιτικών, φιλοσοφικών ή θρησκευτικών πεποιθήσεων στον χώρο εργασίας δεν εισάγει άμεση διάκριση «λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων», εφόσον καλύπτει αδιακρίτως κάθε εκδήλωση των πεποιθήσεων αυτών και αντιμετωπίζει κατά τον ίδιο τρόπο όλους τους εργαζομένους της επιχείρησης, επιβάλλοντάς τους γενικώς και αδιακρίτως, για παράδειγμα, μια ουδέτερη αμφίεση διά του αποκλεισμού τέτοιων συμβόλων. Διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά έμμεση διάκριση εάν δικαιολογείται αντικειμενικά από έναν θεμιτό σκοπό και εφόσον τα μέσα για την επίτευξη του σκοπού αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία. **Ωστόσο, η απλή βούληση του εργοδότη να εφαρμόσει πολιτική ουδετερότητας, μολονότι συνιστά, αυτή καθεαυτήν, θεμιτό σκοπό, δεν αρκεί αφ' εαυτής για να δικαιολογήσει αντικειμενικά τη διαφορετική μεταχείριση η οποία στηρίζεται εμμέσως στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις**, δεδομένου ότι, για να γίνει δεκτό ότι η δικαιολόγηση είναι αντικειμενική, θα πρέπει να συντρέχει πραγματική ανάγκη του εργοδότη, την οποία ο ίδιος οφείλει να αποδείξει.

Η υπόθεση Commune d'Ans, ήταν η πρώτη που εξέτασε το ζήτημα της θρησκευτικής ουδετερότητας **στον δημόσιο τομέα σε σχέση με θέση όπου δεν υπάρχει επαφή με τους χρήστες της δημόσιας υπηρεσίας (back office)** ([113]). Το Δικαστήριο έκρινε ότι μια πολιτική αυστηρής ουδετερότητας την οποία επιβάλλει η δημόσια υπηρεσία στους υπαλλήλους της μπορεί πράγματι να θεωρηθεί ότι δικαιολογείται αντικειμενικά από θεμιτό σκοπό. Ένας τέτοιος κανόνας δεν εισάγει δυσμενείς διακρίσεις αν εφαρμόζεται γενικώς και αδιακρίτως στο σύνολο του προσωπικού της υπηρεσίας αυτής και περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο, λαμβανομένων υπόψη των διαφόρων δικαιωμάτων και συμφερόντων που εμπλέκονται. **Το γεγονός ότι ο κανόνας έθιγε κυρίως γυναίκες δεν εξετάστηκε, δεδομένου ότι το Δικαστήριο έκρινε το ερώτημα απαράδεκτο**.

Στην υπόθεση Katholische Schwangerschaftsberatung ([114]), το ΔΕΕ έκρινε ότι θα πρέπει να διασφαλίζεται δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, των συμφερόντων του

([112]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Οκτωβρίου 2022, υπόθεση C-344/20, S.C.R.L, ECLI:EU:C:2022:774.

([113]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Νοεμβρίου 2023, υπόθεση C-148/22, OP κατά Commune d'Ans, ECLI:EU:C:2023:924.

([114]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 17ης Μαρτίου 2026, υπόθεση C-258/24, Katholische Schwangerschaftsberatung, ECLI:EU:C:2026:211.

εργοδότη του οποίου η δεοντολογία βασίζεται στη θρησκεία ώστε να μην τίθεται υπό αμφισβήτηση η δεοντολογία και το δικαίωμα αυτονομίας του και, αφετέρου, των συμφερόντων των εργαζομένων ώστε να μην υφίστανται διακρίσεις ανάλογα με τη θρησκεία τους. Το ενωσιακό δίκαιο παρέχει στα κράτη μέλη τη διακριτική ευχέρεια για τη διασφάλιση της ισορροπίας αυτής.

Στην πιο πρόσφατη υπόθεση, Ministero della Difesa ([115]), το Δικαστήριο έκρινε ότι, αρνούμενος να συμμορφωθεί με την υποχρέωση εμβολιασμού του στρατιωτικού προσωπικού του Υπουργείου Άμυνας, ένας αξιωματικός προσπάθησε να αμφισβητήσει τις επιλογές των ιταλικών αρχών στον τομέα της δημόσιας υγείας αντί να προβάλει τις δικές του πεποιθήσεις. Ως εκ τούτου, οι λόγοι της άρνησης αυτής δεν εμπίπτουν στην έννοια της «πεποίθησης», αλλά συνιστούν απόψεις, οι οποίες δεν λαμβάνονται υπόψη από την οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση.

5.3. Η αναπηρία και η έννοια των εύλογων προσαρμογών

Κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων για την έκθεση, το Equinet και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών επισήμαναν δυσκολίες στην εκπλήρωση της υποχρέωσης παροχής εύλογων προσαρμογών στην απασχόληση. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει παράσχει χρήσιμες διευκρινίσεις.

Στην υπόθεση Komisia za zashtita ot diskriminatsia ([116]), το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να πραγματοποιείται **ατομική αξιολόγηση** προκειμένου να διαπιστωθεί αν ένας τυφλός ένορκος θα μπορούσε να εκτελέσει το έργο του μετά τη λήψη μέτρων εύλογης προσαρμογής.

Στην υπόθεση HR Rail ([117]), το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στον τελούντα σε δοκιμαστική υπηρεσία θα έπρεπε να είχαν προσφερθεί εύλογες προσαρμογές, για παράδειγμα με την **τοποθέτησή του σε άλλη θέση** για την οποία διέθετε την απαιτούμενη **καταλληλότητα, ικανότητα και προθυμία**, αρκεί το μέτρο αυτό να μη συνεπαγόταν δυσανάλογη επιβάρυνση για τον εργοδότη. Αυτό επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση Ca Na Negreta ([118]).

Το Δικαστήριο έδωσε περισσότερα παραδείγματα στην υπόθεση Tartu Vangla, στην οποία ένας σωφρονιστικός υπάλληλος με πρόβλημα ακοής απολύθηκε βάσει εθνικής ρύθμισης που απαγόρευε την απασχόληση ατόμων των οποίων η ακουστική οξύτητα δεν πληροί τα ελάχιστα όρια αντίληψης του ήχου. Στην υπόθεση αυτήν, το Δικαστήριο τόνισε ότι θα έπρεπε να διερευνηθούν μέτρα όπως η χρήση **βοηθήματος ακοής, η απαλλαγή από ορισμένα καθήκοντα ή η τοποθέτηση σε θέση που δεν απαιτεί ακουστική οξύτητα**.

Είναι σημαντικό ότι οι εν λόγω αποφάσεις του ΔΕΕ παραπέμπουν όλο και περισσότερο στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και στη σύμβαση των

([115]) Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου της 18ης Ιουνίου 2026, υπόθεση C-522/24, Ministero della Difesa, ECLI:EU:C:2026:498.

([116]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Οκτωβρίου 2021, υπόθεση C-824/19, Komisia za zashtita ot diskriminatsia, ECLI:EU:C:2021:862.

([117]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 10ης Φεβρουαρίου 2022, υπόθεση C-485/20, HR Rail, ECLI:EU:C:2022:85.

([118]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιανουαρίου 2024, υπόθεση C-631/22, Ca Na Negreta, ECLI:EU:C:2024:53.

Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία ([119]). Αυτό επιβεβαιώνει ότι οι διατάξεις της οδηγίας πρέπει να ερμηνεύονται, στο μέτρο του δυνατού, κατά τρόπο σύμφωνο προς την εν λόγω σύμβαση ([120]).

5.4. Ηλικία

Οι διαφορές μεταχείρισης λόγω ηλικίας εξακολουθούν να αποτελούν πηγή του μεγαλύτερου αριθμού αποφάσεων που εκδίδει το ΔΕΕ σχετικά με την οδηγία. Ορισμένες εθνικές νομοθεσίες καθορίζουν όρια ηλικίας για την πρόσβαση σε συγκεκριμένα επαγγέλματα. Στις περιπτώσεις αυτές, το βασικό ερώτημα είναι αν το όριο ηλικίας μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 6 της οδηγίας (δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας) ως αναλογικό μέτρο για την επίτευξη θεμιτού στόχου στην απασχόληση ή την αγορά εργασίας ([121]).

Στην υπόθεση Ministero della Giustizia, το Δικαστήριο εξέτασε εθνικό νόμο που όριζε **το 50ό έτος ως όριο για την πρόσβαση στο συμβολαιογραφικό επάγγελμα** ([122]), αναλύοντας ενδελεχώς τη συνοχή της επίμαχης εθνικής νομοθεσίας.

Ένα άλλο παράδειγμα στην υπόθεση Ministero dell'Interno αφορούσε εθνικό νόμο που όριζε ως ανώτατο όριο ηλικίας **το 30ό έτος για τα πρόσωπα που επρόκειτο να προσληφθούν ως αστυνομικοί διοικητές** ([123]). Το Δικαστήριο τόνισε ότι ένας τέτοιος κανόνας δεν θα είναι σύμφωνος με την οδηγία εάν τα καθήκοντα τα οποία πράγματι ασκούν οι εν λόγω αστυνομικοί διοικητές δεν απαιτούν ιδιαίτερες σωματικές ικανότητες. Εάν απαιτούνται ιδιαίτερες σωματικές ικανότητες, θα πρέπει να ελέγχεται ο πιθανός δυσανάλογος χαρακτήρας του ορίου ηλικίας· στην υπό κρίση υπόθεση, η διεξαγωγή δοκιμασίας φυσικής κατάστασης στο πλαίσιο του διαγωνισμού πρόσληψης θα αποτελούσε κατάλληλο και λιγότερο επαχθές μέτρο.

Σε άλλο ζήτημα σχετικό με την ηλικία, το ΔΕΕ εξέτασε έναν εθνικό κανόνα βάσει του οποίου οι εργαζόμενοι του δημόσιου τομέα που πληρούσαν τις προϋποθέσεις για πλήρη σύνταξη εντάσσονταν σε καθεστώς **«εργασιακής εφεδρείας»** έως τη λήξη της σύμβασής τους. Αυτό είχε αρνητικές οικονομικές συνέπειες (π.χ. μείωση των αποδοχών, απώλεια της τυχόν δυνατότητας επαγγελματικής εξέλιξης, απώλεια της αποζημίωσης απόλυσης) για τους οικείους εργαζομένους ([124]). Το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία δεν αντιτίθεται σε αυτόν τον εθνικό νόμο εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 6. Παρέθεσε δε το **πλαίσιο της οξείας οικονομικής**

([119]) Εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2010/48/ΕΚ του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2009.

([120]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιανουαρίου 2024, υπόθεση C-631/22, Ca Na Negreta, ECLI:EU:C:2024:53, σκέψη 41.

([121]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 17ης Οκτωβρίου 2024, υπόθεση C-408/23, Anwaltsnotarin, ECLI:EU:C:2024:901, σχετικά με το ανώτατο όριο ηλικίας των 60 ετών για τον πρώτο διορισμό σε θέση δικηγόρου-συμβολαιογράφου.

([122]) Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου της 3ης Ιουνίου 2021, υπόθεση C-914/19, Ministero della Giustizia, ECLI:EU:C:2021:430.

([123]) Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου της 17ης Νοεμβρίου 2022, υπόθεση C-304/21, Ministero dell'Interno, ECLI:EU:C:2022:897.

([124]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Απριλίου 2021, υπόθεση C-511/19, Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών, ECLI:EU:C:2021:274.

κρίσης και τους στόχους της διατήρησης της απασχόλησης και της εξισορρόπησης της ηλικιακής διάρθρωσης του εργατικού δυναμικού.

Τέλος, στην υπόθεση AP Assistenzprofis, το ΔΕΕ χρειάστηκε να εξισορροπήσει συμφέροντα τα οποία ήταν αντικρουόμενα για λόγους ηλικίας και αναπηρίας ([125]). Ένα 28χρονο άτομο με αναπηρία, το οποίο αναζητούσε προσωπική βοηθό για συνδρομή σε όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής, περιόρισε την επιλογή σε υποψήφιες ηλικίας μεταξύ 18 και 30 ετών. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το εθνικό δίκαιο μπορεί να λαμβάνει υπόψη τις ατομικές επιθυμίες των ατόμων με αναπηρία, εάν ένα τέτοιο μέτρο είναι αναγκαίο για την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τους. Επισήμανε ότι η απαίτηση σχετικά με την ηλικιακή ομάδα ήταν ικανή να προαγάγει τον σεβασμό του δικαιώματος του ατόμου με αναπηρία στον αυτοπροσδιορισμό και ότι φαίνεται εύλογο να αναμένεται ότι ένας προσωπικός βοηθός που ανήκει στην ίδια ηλικιακή ομάδα με το άτομο με αναπηρία θα ενταχθεί ευκολότερα στο προσωπικό και κοινωνικό περιβάλλον του εν λόγω ατόμου.

5.5. Σεξουαλικός προσανατολισμός

Στην προαναφερθείσα υπόθεση TP (επιμελητής οπτικοακουστικού υλικού για τη δημόσια τηλεόραση) (βλ. 5.1), το Δικαστήριο έκρινε ότι η συμβατική ελευθερία σε μια δημοκρατική κοινωνία δεν συνιστά απόλυτο προνόμιο, αλλά πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε σχέση με τη λειτουργία της εντός του κοινωνικού πλαισίου ([126]). Στο πλαίσιο αυτό, το να γίνει δεκτό ότι η συμβατική ελευθερία επιτρέπει σε έναν συμβαλλόμενο να αρνηθεί τη σύναψη σύμβασης με ένα πρόσωπο λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού του θα στερούσε από την οδηγία την πρακτική της αποτελεσματικότητα.

6. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΟΔΗΓΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

Οι ανισότητες δεν είναι απλώς το άθροισμα ατομικών εμπειριών περιφρόνησης ή εμποδίων, όπως αυτές που προκύπτουν κατά την αναζήτηση στέγασης ή εργασίας, στον χώρο εργασίας ή σε σχέση με την πρόσβαση στην εκπαίδευση.

Για παράδειγμα, στη στρατηγική για την καταπολέμηση του ρατσισμού 2026-2030, επισημαίνεται ότι ο ρατσισμός που βιώνεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής συσσωρεύεται και θέτει διαρθρωτικά εμπόδια («δομικός ρατσισμός»), τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε διαρθρωτικές διακρίσεις. Ο αντίκτυπος των διαρθρωτικών εμποδίων μπορεί να είναι πιο επιβλαβής από μεμονωμένες περιπτώσεις διακρίσεων, καθώς εμποδίζει την πρόσβαση σε ίσες ευκαιρίες και μπορεί να συνεχίζεται από γενιά σε γενιά ([127]).

([125]) Απόφαση του Δικαστηρίου της 7ης Δεκεμβρίου 2023, υπόθεση C-518/22, AP Assistenzprofis, ECLI:EU:C:2023:956.

([126]) Σύμφωνα επίσης με την απόφαση του Δικαστηρίου της 22ας Ιανουαρίου 2013, Sky Österreich, C-283/11, ECLI:EU:C:2013:28, μεταξύ άλλων.

([127]) Οι διαρθρωτικές ανισότητες στην εκπαίδευση καταδεικνύουν επαρκώς το πρόβλημα. Για παράδειγμα, τα άτομα που ανήκουν σε φυλετικές ή εθνοτικές μειονότητες είναι αισθητά πιθανότερο να αντιμετωπίσουν διαχωρισμό στο σχολείο ή να το εγκαταλείψουν πρόωρα. Μόνο το 32 % των Ρομά ή νομάδων που συμμετείχαν στην έρευνα του FRA ολοκλήρωσε τουλάχιστον την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε σύγκριση με το 84 % του γενικού πληθυσμού στην ΕΕ το 2024. Βλ. FRA, Rights of

Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους προς την Επιτροπή, σχεδόν όλοι οι φορείς ισότητας που συμμετείχαν στην έρευνα, καθώς και όλες οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, πιστεύουν ότι οι διαρθρωτικές διακρίσεις δεν έχουν ακόμη κατανοηθεί και αντιμετωπιστεί δεόντως από τις δημόσιες αρχές, τον ιδιωτικό τομέα ή την ευρύτερη κοινωνία.

Οι φορείς ισότητας και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ανέφεραν ότι οι διαρθρωτικές διακρίσεις επηρεάζουν κυρίως τα άτομα που ανήκουν σε φυλετικές ή εθνοτικές μειονότητες και τα άτομα με αναπηρία. Εκδηλώνονται σαφέστερα στην απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες. Όπως καταδεικνύεται κατωτέρω, ορισμένα από τα νομικά εργαλεία των οδηγιών παρέχουν τη δυνατότητα αντιμετώπισης των διαρθρωτικών διακρίσεων.

Βασικά συμπεράσματα

– Τα κράτη μέλη διαθέτουν τα σημαντικότερα νομικά εργαλεία για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών διακρίσεων (π.χ. θετική δράση και απαγόρευση των έμμεσων διακρίσεων) στην υπάρχουσα νομοθεσία.

– Τα περισσότερα κράτη μέλη παρέχουν τουλάχιστον μία μορφή συλλογικής ένδικης προστασίας. Ωστόσο, είναι ένα από τα λιγότερο εφαρμοζόμενα μέτρα για την επιβολή της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων.

6.1. Ο ρόλος της απαγόρευσης των «έμμεσων διακρίσεων» στην αντιμετώπιση των διαρθρωτικών διακρίσεων

Το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο της ΕΕ προβλέπει νομικά εργαλεία τα οποία μπορούν να αντιμετωπίσουν τις διαρθρωτικές διακρίσεις, παρότι ο όρος δεν χρησιμοποιείται ρητά στις οδηγίες. Ειδικότερα, και οι δύο οδηγίες απαγορεύουν τις έμμεσες διακρίσεις.

Έμμεση διάκριση συντρέχει όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική μπορεί να θέσει πρόσωπα που εμπίπτουν σε προστασία σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα ([128]).

Επί του παρόντος, η νομοθεσία των κρατών μελών δεν χρησιμοποιεί ρητά τον όρο «διαρθρωτικές διακρίσεις». Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι πάνω από το ένα τρίτο των κρατών μελών θεωρούν ότι αυτό αποτελεί μία από τις κύριες δυσκολίες για την αντιμετώπιση του ζητήματος, κάτι το οποίο συμμερίζονται οι ερωτηθέντες από τους φορείς ισότητας και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών.

Ταυτόχρονα, τα περισσότερα κράτη μέλη αναγνωρίζουν ότι η απαγόρευση των έμμεσων διακρίσεων και η ανάληψη θετικής δράσης (βλ. 3.7) μπορούν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των διαρθρωτικών διακρίσεων.

Roma and Travellers in 13 European countries – Perspectives from the Roma survey 2024 (Δικαιώματα των Ρομά και των νομάδων σε 13 ευρωπαϊκές χώρες — Προοπτικές βάσει της έκθεσης του 2024 για τους Ρομά), σ. 42.

([128]) Βλ. άρθρο 2 παράγραφος 2 στοιχείο β) της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 2 παράγραφος 2 στοιχείο β) της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

Πλαίσιο 5. Παραδείγματα υποθέσεων διαρθρωτικών διακρίσεων στα κράτη μέλη

– Το 2023, με απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου της Σλοβακικής Δημοκρατίας, αντιμετωπίστηκε το ζήτημα του συστημικού διαχωρισμού των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα. Μολονότι το δικαστήριο δεν ανέφερε ρητά τις διαρθρωτικές διακρίσεις, αναγνώρισε τα σωρευτικά μειονεκτήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά και επικύρωσε την ανάγκη λήψης προληπτικών μέτρων ([129]).

– Το 2022 το Ανώτατο Δικαστήριο της Τσεχίας εξέδωσε απόφαση σχετικά με το ζήτημα του διαχωρισμού. Καταδίκασε τον διαχωρισμό ως πρακτική που δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, καθώς είναι εγγενώς αντίθετη προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ([130]).

6.2. Περαιτέρω νομικά εργαλεία για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών εμποδίων

Εκτός από τη θετική δράση και την απαγόρευση των έμμεσων διακρίσεων, οι φορείς ισότητας και τα κράτη μέλη προσδιόρισαν την actio popularis (λαϊκή αγωγή) ([131]) και τις υποχρεώσεις ισότητας ([132]) ως αποτελεσματικά νομικά εργαλεία για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών διακρίσεων.

Η actio popularis και οι συλλογικές αγωγές ([133]) αποτελούν δύο μορφές συλλογικής ένδικης προστασίας. Μειώνουν την εξάρτηση από ατομικές μορφές ένδικης προστασίας και αντιμετωπίζουν τον διαρθρωτικό χαρακτήρα των διακρίσεων ([134]).

Οι οδηγίες δεν υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να παρέχουν συλλογική ένδικη προστασία στα θύματα διακρίσεων ([135]). Επί του παρόντος, 20 κράτη μέλη προβλέπουν στη νομοθεσία τους μία από τις δύο μορφές συλλογικής ένδικης προστασίας για υποθέσεις διακρίσεων.

([129]) Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας, 6Cdo/14/2023.

([130]) Ανώτατο Δικαστήριο της Τσεχικής Δημοκρατίας, απόφαση της 5ης Μαΐου 2022, 25 Cdo 473/2021, ECLI:CZ:NS:2022:25.CDO.473.2021.1.

([131]) Όταν μια οργάνωση ενεργεί προς το δημόσιο συμφέρον και για λογαριασμό της χωρίς να υποστηρίζει ή να εκπροσωπεί συγκεκριμένο θύμα. Βλ. υποσημείωση 27, σ. 126.

([132]) Οι υποχρεώσεις ισότητας περιλαμβάνουν μέτρα για την πρόληψη των διακρίσεων, θεσμικές υποχρεώσεις προώθησης της ισότητας και απαιτήσεις ενσωμάτωσης που αφορούν τις δημόσιες αρχές και/ή τους ιδιωτικούς φορείς. Βλ. Equinet, Crowley, N. (2016), «Making Europe more Equal: A legal duty?» (Για μια Ευρώπη της ισότητας: μια νομική υποχρέωση;), σ. 9, Making Europe more Equal: A Legal Duty?.

([133]) Όταν οι ενάγοντες ενεργούν για λογαριασμό απροσδιόριστης ομάδας εναγόντων ή για λογαριασμό πολλών προσδιοριζόμενων προσφευγόντων που υποβάλλουν πολλαπλές αξιώσεις. Βλ. υποσημείωση 27, σ. 126.

([134]) Equinet, Tudisco, V. και Lantschner, E. (2022), «Preventing and Reacting to Discrimination through Sanctions and Remedies» (Πρόληψη και αντιμετώπιση των διακρίσεων με κυρώσεις και μέσα έννομης προστασίας), σ. 24, Preventing and Reacting to Discrimination through Sanctions and Remedies – Equinet.

([135]) Βλ. άρθρο 7 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 9 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

Ωστόσο, οι συλλογικές αγωγές περιορίζονται ενίοτε σε ορισμένους τομείς του δικαίου, μπορεί να προϋποθέτουν προσχώρηση σε συγκεκριμένη οργάνωση ή μπορεί να αποκλείουν αγωγές από ενώσεις ή συνδικαλιστικές οργανώσεις ([136]). Ομοίως, μολονότι η actio popularis προβλέπεται στα νομικά συστήματα 14 κρατών μελών, τουλάχιστον πέντε κράτη μέλη είτε δεν χρησιμοποιούν το σχετικό πλαίσιο είτε το χρησιμοποιούν ελάχιστα στην πράξη ([137]). Κατά συνέπεια, δεν έχουν ακόμη αξιοποιηθεί πλήρως οι δυνατότητες των μέτρων συλλογικής ένδικης προστασίας για την καταπολέμηση των διακρίσεων.

Με βάση τα προαναφερθέντα και σύμφωνα με τα νέα πρότυπα για τους φορείς ισότητας, απαιτείται από τα κράτη μέλη να παρέχουν στους φορείς ισότητας το δικαίωμα να ενεργούν στο πλαίσιο δικαστικών διαδικασιών ([138]). Ένας από τους τρόπους με τους οποίους τα κράτη μέλη μπορούν να εκπληρώνουν την υποχρέωση αυτήν είναι να παρέχουν στους φορείς ισότητας τη δυνατότητα να ενεργούν προς υποστήριξη ή για λογαριασμό περισσότερων του ενός θυμάτων ή να κινούν δικαστικές διαδικασίες ιδίω ονόματι προς υπεράσπιση του δημόσιου συμφέροντος.

Εκτός από τη συλλογική δράση, οι φορείς ισότητας που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφεραν επίσης τις υποχρεώσεις ισότητας του δημόσιου τομέα ως ένα ακόμα εργαλείο. Οι υποχρεώσεις ισότητας υφίστανται σε 23 κράτη μέλη, αλλά συχνά δεν διαθέτουν ουσιαστικούς μηχανισμούς εφαρμογής, λογοδοσία και τρόπους επιβολής και, σε πολλές περιπτώσεις, είναι άγνωστες στις διοικήσεις. Τα 13 κράτη μέλη που ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν προκλήσεις ως προς την εφαρμογή των υποχρεώσεων ισότητας συμφώνησαν σε μεγάλο βαθμό με τα εν λόγω συμπεράσματα.

Συμπεράσματα

Τα κράτη μέλη πρέπει:

– να συνεχίσουν να ενισχύουν την επιβολή των οδηγιών, μεταξύ άλλων σε υποθέσεις διαρθρωτικών διακρίσεων.

Τα κράτη μέλη θα πρέπει:

– να διευκολύνουν τη χρήση των μέσων συλλογικής ένδικης προστασίας σε υποθέσεις διακρίσεων.

7. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΟΔΗΓΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΑΛΓΟΡΙΘΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

Η ψηφιοποίηση περιπλέκει περαιτέρω την κατάσταση που αντιμετωπίζουν οι κοινότητες οι οποίες είναι εκτεθειμένες σε διαρθρωτικές ανισότητες.

Οι άνθρωποι καθορίζουν τους στόχους των αυτοματοποιημένων συστημάτων, συμπεριλαμβανομένων των αλγορίθμων και των συστημάτων ΤΝ, σύμφωνα με τους οποίους τα εν λόγω συστήματα χρησιμοποιούν τα δεδομένα που συλλέγονται από

([136]) Για παράδειγμα, στη Σουηδία, η νομοθεσία δεν επιτρέπει συλλογικές αγωγές στον τομέα του εργατικού δικαίου. Στη Ρουμανία, οι συλλογικές αγωγές δεν είναι διαθέσιμες σε ενώσεις και συνδικαλιστικές ή άλλες οργανώσεις. Βλ. υποσημείωση 27, σ. 126.

([137]) Βλ. υποσημείωση 33, σ. 32.

([138]) Βλ. άρθρο 10 παράγραφος 3 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

ανθρώπινες ή μηχανικές πηγές κατά τη λειτουργία τους. Ως εκ τούτου, οι αλγόριθμοι και τα συστήματα ΤΝ ενδέχεται να ενσωματώνουν ανθρώπινες προκαταλήψεις, στερεότυπα, κανόνες και πρακτικές κατά τον προγραμματισμό, την επεξεργασία δεδομένων και την αλληλεπίδραση των ανθρώπων με τις εφαρμογές ([139]). Αυτό έχει αποδειχθεί ότι ενίοτε οδηγεί σε ζητήματα τα οποία επηρεάζουν αρνητικά τους ανθρώπους για τους λόγους και στους τομείς που εμπίπτουν σε προστασία βάσει της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων.

Για παράδειγμα, η υποεκπροσώπηση ατόμων που ανήκουν σε φυλετικές ή εθνοτικές μειονότητες είχε ως αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζονται άτομα με πιο σκουρόχρωμο τόνο δέρματος κατά τη λήψη βιομετρικών φωτογραφιών σε φωτογραφικούς θαλάμους ([140]). Σε άλλες περιπτώσεις, η ΤΝ ή τα αυτοματοποιημένα συστήματα συνέστησαν δράσεις οι οποίες επηρέαζαν δυσανάλογα ορισμένες ομάδες ατόμων βάσει υποκατάστατων μεταβλητών ([141]) για χαρακτηριστικά που εμπίπτουν σε προστασία. Για παράδειγμα, οι ταχυδρομικοί κώδικες θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως υποκατάστατη μεταβλητή για τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τα ονόματα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως υποκατάστατη μεταβλητή για την ηλικία ([142]).

Με την οδηγία για τη φυλετική ισότητα και την οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση θεσπίζεται ένα γενικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση των διακρίσεων. Αυτό ισχύει ανεξάρτητα από τα μέσα με τα οποία διαπράττονται οι διακρίσεις. Όπως καταδεικνύεται κατωτέρω, οι οδηγίες εφαρμόζονται σε καταστάσεις όπου προκύπτουν διακρίσεις από τη χρήση αυτοματοποιημένων συστημάτων και συστημάτων ΤΝ (αλγοριθμικές διακρίσεις).

Οι αποφάσεις που υποστηρίζονται από αλγόριθμους και ΤΝ λαμβάνονται πολύ γρήγορα και σε μεγάλη κλίμακα, ενώ ενδέχεται να είναι δύσκολος ο εντοπισμός πιθανών προκαταλήψεων και πηγών δυσμενών αποτελεσμάτων για τις προστατευόμενες ομάδες. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους προς την Επιτροπή, σχεδόν όλοι οι φορείς ισότητας που συμμετείχαν στην έρευνα, καθώς και όλες οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, πιστεύουν ότι οι αλγοριθμικές διακρίσεις δεν έχουν ακόμη κατανοηθεί και αντιμετωπιστεί δεόντως από τις δημόσιες αρχές, τον ιδιωτικό τομέα ή την ευρύτερη κοινωνία.

([139]) Bartoletti, I., Xenidis, R., *Study on the impact of artificial intelligence systems, their potential for promoting equality, including gender equality, and the risks they may cause in relation to non-discrimination* (Μελέτη σχετικά με τις επιπτώσεις των συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης, τις δυνατότητές τους για προώθηση της ισότητας, συμπεριλαμβανομένης της ισότητας των φύλων, και τους κινδύνους που ενδέχεται να προκαλέσουν σε σχέση με την απαγόρευση των διακρίσεων), Συμβούλιο της Ευρώπης, 2023, σ. 15.

([140]) Βλ. Wulf, J., *Automated Decision-Making Systems and Discrimination – Understanding causes, recognizing cases, supporting those affected* (Συστήματα αυτοματοποιημένης λήψης αποφάσεων και διακρίσεις — Κατανόηση των αιτίων, αναγνώριση των περιστατικών και υποστήριξη των πληττόμενων), AlgorithmWatch, 2022, σ. 8.

([141]) Ο όρος «υποκατάστατη μεταβλητή» αναφέρεται σε γνώρισμα το οποίο συσχετίζεται με χαρακτηριστικό που εμπίπτει σε προστασία και του οποίου η χρήση σε διαδικασία λήψης απόφασης μπορεί να οδηγήσει σε έμμεση διάκριση. Βλ. Datta, A., Fredrikson, M., Ko, G., Mardziel, P. και Sen, S., «Proxy Non-Discrimination in Data-Driven Systems» (Απαγόρευση των διακρίσεων μέσω υποκατάστατων μεταβλητών στα συστήματα που βασίζονται σε δεδομένα), https://doi.org/10.48550/arXiv.1707.08120.

([142]) Βλ. υποσημείωση 139.

Οι φορείς ισότητας και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ανέφεραν ότι τα άτομα που ανήκουν σε φυλετικές ή εθνοτικές μειονότητες και τα άτομα με αναπηρία είναι τα κύρια θύματα των αλγοριθμικών διακρίσεων, οι οποίες εκδηλώνονται σαφέστερα στην απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες.

Στις ενότητες που ακολουθούν περιγράφονται οι βασικές έννοιες και τα μέτρα προστασίας βάσει της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων που σχετίζονται με την αντιμετώπιση των αλγοριθμικών διακρίσεων. Επιπλέον, στην έκθεση εξετάζονται άλλα μέσα τα οποία αποσκοπούν στην πρόληψη και στον μετριασμό των επιπτώσεων των αλγορίθμων και των συστημάτων ΤΝ που ενδέχεται να εισάγουν διακρίσεις. Παρουσιάζονται επίσης τα ισχύοντα νομικά πλαίσια και οι πρακτικές των κρατών μελών, καθώς και οι ορθές πρακτικές που έχουν προσδιοριστεί.

Βασικά συμπεράσματα

– Τα περισσότερα κράτη μέλη διαθέτουν ελάχιστη πρακτική πείρα όσον αφορά την εφαρμογή της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων.

– Σύμφωνα με τις οδηγίες για τους φορείς ισότητας, οι φορείς ισότητας πρέπει να διαθέτουν τους δέοντες ανθρώπινους και τεχνικούς πόρους για να χρησιμοποιούν την ΤΝ και τα αυτοματοποιημένα συστήματα και να διασφαλίζουν ότι συμμορφώνονται με τους κανόνες κατά των διακρίσεων.

7.1. Νομικό πλαίσιο

Τόσο η οδηγία για τη φυλετική ισότητα όσο και η οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση έχουν εφαρμογή στις διακρίσεις που προκύπτουν από τη χρήση της ΤΝ, εφόσον εμπίπτουν στο αντίστοιχο προσωπικό και καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής τους.

Βάσει της απαγόρευσης των άμεσων διακρίσεων, οι αλγόριθμοι δεν μπορούν να χρησιμοποιούν χαρακτηριστικά που εμπίπτουν σε προστασία για τη μεταχείριση ατόμων κατά τρόπο ο οποίος οδηγεί σε λιγότερο ευνοϊκά αποτελέσματα σε ανάλογες καταστάσεις. Με την απαγόρευση των έμμεσων διακρίσεων αντιμετωπίζονται τα δυσμενή αποτελέσματα πρακτικών οι οποίες ενδέχεται να φαίνονται ουδέτερες, όπως η χρήση υποκατάστατων μεταβλητών για χαρακτηριστικά που εμπίπτουν σε προστασία.

Επιπλέον, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να θεσπίσουν κατάλληλους μηχανισμούς ένδικης προστασίας ([143]). Υποχρεούνται να διασφαλίζουν ότι οι ενώσεις και οι οργανώσεις μπορούν να παρέχουν υποστήριξη στα θύματα διακρίσεων ή να ενεργούν εξ ονόματός τους. Αυτή η εξειδικευμένη υποστήριξη μπορεί να είναι ζωτικής σημασίας κατά την αναζήτηση μέσων έννομης προστασίας σε ένα εξαιρετικά πολύπλοκο, τεχνικό, αλγοριθμικό περιβάλλον. Επιπλέον, η αρχή της αντιστροφής του βάρους της απόδειξης διευκολύνει την αντιμετώπιση των προκλήσεων όσον αφορά τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων.

([143]) Βλ. άρθρο 7 της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και άρθρο 9 της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση.

Η νομοθεσία της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων συμβάλλει στην ανάπτυξη αξιόπιστων συστημάτων ΤΝ, διασφαλίζοντας ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν οι πιθανές παραβιάσεις.

Όσον αφορά τα οικοσυστήματα ΤΝ, πρέπει επίσης να διασφαλίζεται ότι διαθέτουν σύνολα δεδομένων υψηλής ποιότητας και ότι τα συστήματα χαρακτηρίζονται από επαρκή διαφάνεια, προσβασιμότητα και εξηγησιμότητα για όλους, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρία, καθώς και ότι εφαρμόζεται σαφής λογοδοσία ως προς τον τρόπο λειτουργίας τους. Αυτό είναι σημαντικό καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής των συστημάτων ΤΝ ή των αυτοματοποιημένων συστημάτων, από την ανάπτυξη έως την εφαρμογή τους.

Για την επίτευξη των ανωτέρω, η ΕΕ εξέδωσε τον Ιούλιο του 2024 τον κανονισμό (ΕΕ) 2024/1689 (κανονισμός για την τεχνητή νοημοσύνη) ([144]). Ο κανονισμός για την τεχνητή νοημοσύνη θα εφαρμογστεί από τις 2 Αυγούστου 2026 ([145]). Ωστόσο, ορισμένες διατάξεις εφαρμόζονται ήδη από τις 2 Φεβρουαρίου 2025 ή τις 2 Αυγούστου 2025. Επιπλέον, μετά τις τροποποιήσεις της δέσμης μέτρων Omnibus για τον ψηφιακό τομέα σχετικά με την ΤΝ, ορισμένα κεφάλαια θα εφαρμοστούν αργότερα. Τέτοια περίπτωση είναι οι κανόνες που αφορούν τα συστήματα ΤΝ υψηλού κινδύνου ([146]). Ο κανονισμός για την τεχνητή νοημοσύνη εφαρμόζεται σε συνδυασμό με τη νομοθεσία για την απαγόρευση των διακρίσεων.

Ο κανονισμός για την τεχνητή νοημοσύνη έχει ως στόχο την προώθηση της καινοτομίας και της αξιόπιστης ΤΝ στην ΕΕ, με παράλληλη αντιμετώπιση των κινδύνων που απορρέουν από τη διάθεση στην αγορά, τη θέση σε λειτουργία και τη χρήση συστημάτων ΤΝ για την υγεία, την ασφάλεια και τα θεμελιώδη δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στη μεταχείριση χωρίς διακρίσεις, και για τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Ακολουθεί μια προσέγγιση βάσει κινδύνου, σύμφωνα με την οποία τα συστήματα ΤΝ ταξινομούνται ανάλογα με το επίπεδο κινδύνου που ενέχουν για την υγεία, την ασφάλεια και τα θεμελιώδη δικαιώματα. Επιβάλλει αναλογικές υποχρεώσεις και απαιτήσεις, με βάση την ταξινόμηση του συστήματος ΤΝ.

Στον κανονισμό για την τεχνητή νοημοσύνη, τα συστήματα προσδιορίζονται ως ελάχιστου, περιορισμένου, υψηλού ή μη αποδεκτού κινδύνου.

Ορισμένες πρακτικές ΤΝ, όπως η επιβλαβής χειραγώγηση, η κοινωνική βαθμολόγηση και η εξ αποστάσεως βιομετρική ταυτοποίηση σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου απαγορεύονται, διότι δεν συνάδουν με τις αξίες της ΕΕ ([147]).

Τα συστήματα ΤΝ υψηλού κινδύνου πρέπει να συμμορφώνονται με αυστηρές υποχρεώσεις πριν από τη διάθεσή τους στην αγορά ή τη θέση τους σε λειτουργία. Τα εν λόγω συστήματα υψηλού κινδύνου περιλαμβάνουν συστήματα τα οποία

([144]) ΕΕ L, 2024/1689, 12.7.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

([145]) Για τα συστήματα που είναι ενσωματωμένα σε προϊόντα όπως ανελκυστήρες ή παιχνίδια, οι κανόνες θα εφαρμόζονται από τις 2 Αυγούστου 2028.

([146]) Από τις 2 Δεκεμβρίου 2027 για τους κανόνες που εμπίπτουν στο παράρτημα III του κανονισμού για την ΤΝ και από τις 2 Αυγούστου 2028 για τα συστήματα ΤΝ που εμπίπτουν στο παράρτημα I του κανονισμού για την ΤΝ.

([147]) Βλ. άρθρο 5 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη.

προορίζονται να χρησιμοποιηθούν, για παράδειγμα, ως κατασκευαστικά στοιχεία ασφάλειας σε υποδομές ζωτικής σημασίας, για βιομετρικά στοιχεία ή για τον καθορισμό της εισαγωγής σε εκπαιδευτικά ιδρύματα ([148]). Τα συστήματα αυτά πρέπει να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που αφορούν, μεταξύ άλλων, την αυστηρή διαχείριση κινδύνου, τα δεδομένα υψηλής ποιότητας, την εξέταση και τον μετριασμό της μεροληψίας, τη διαφάνεια και την ανθρώπινη εποπτεία ([149]).

Τα συστήματα περιορισμένου κινδύνου προϋποθέτουν διαφάνεια όσον αφορά τη χρήση της ΤΝ και πρέπει να συμμορφώνονται με ορισμένες υποχρεώσεις διαφάνειας ([150]). Τα συστήματα αυτά περιλαμβάνουν διαλογικά ρομπότ (chatbot) ή προϊόντα βαθυπαραποίησης (deepfake). Στον κανονισμό για την τεχνητή νοημοσύνη, δεν θεσπίζονται κανόνες για τα συστήματα ελάχιστου ή μηδενικού κινδύνου, όπως τα φίλτρα ανεπιθύμητων ηλεκτρονικών μηνυμάτων.

Η Επιτροπή στηρίζει και διευκολύνει την αποτελεσματική εφαρμογή του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη, μεταξύ άλλων μέσω της θέσπισης κατευθυντήριων γραμμών και άλλων υποστηρικτικών εργαλείων, καθώς και μέσω του συντονισμού με τις εθνικές αρχές στο πλαίσιο του Συμβουλίου ΤΝ.

7.2. Προκλήσεις ως προς την εφαρμογή των οδηγιών σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων

Υπάρχουν ορισμένες προκλήσεις όσον αφορά την εφαρμογή των οδηγιών σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων.

Πρώτον, η εφαρμογή των διατάξεων των οδηγιών σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων είναι πολύπλοκη. Σε εικονικά περιβάλλοντα, τα άτομα ενδέχεται ενίοτε να μην εξετάζουν καν το ενδεχόμενο άσκησης των δικαιωμάτων τους και καταγγελίας των περιστατικών διακρίσεων. Αυτό συμβαίνει διότι, σε ένα ιδιαίτερα στοχευμένο και εξατομικευμένο αλγοριθμικό περιβάλλον, τα άτομα ενδέχεται να μη συνειδητοποιούν ότι υφίστανται διακρίσεις ([151]).

Δεύτερον, μπορεί να είναι δύσκολο να καθοριστεί αν οι αλγοριθμικές διακρίσεις συνιστούν άμεσες ή έμμεσες διακρίσεις ([152]).

Τέλος, οι προκλήσεις ως προς την εφαρμογή των οδηγιών σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων επιδεινώνονται περαιτέρω από την ελάχιστη πρακτική

([148]) Βλ. άρθρο 6 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη.

([149]) Βλ. άρθρα 8 έως 15 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη.

([150]) Βλ. άρθρο 50 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη.

([151]) Στο πλαίσιο αυτό, το άρθρο 26 παράγραφος 11 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη προβλέπει ότι όσοι εφαρμόζουν συστήματα ΤΝ υψηλού κινδύνου τα οποία λαμβάνουν αποφάσεις ή βοηθούν στη λήψη αποφάσεων που αφορούν φυσικά πρόσωπα ενημερώνουν τα εν λόγω πρόσωπα ότι υπόκεινται στη χρήση τέτοιου είδους συστήματος. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 86 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη, τα άτομα έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν σαφείς και ουσιαστικές επεξηγήσεις σχετικά με τον ρόλο του συστήματος ΤΝ στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και τα κύρια στοιχεία της ληφθείσας απόφασης.

([152])Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Hacker, P. (2018), «Teaching fairness to artificial intelligence – Existing and novel strategies against algorithmic decision-making under EU law» (Πώς διδάσκεται η τεχνητή νοημοσύνη περί δικαιοσύνης — Υφιστάμενες και νέες στρατηγικές κατά της αλγοριθμικής λήψης αποφάσεων βάσει του δικαίου της ΕΕ), *Common Market Law Review*, τόμος 55, τεύχος 4, 2018, σ. 1143, 1151.

πείρα και την περιορισμένη νομοθεσία στα περισσότερα κράτη μέλη. Απαντώντας στο ερωτηματολόγιο της Επιτροπής, τα κράτη μέλη δήλωσαν ότι δεν υπάρχει σχεδόν καμία πρακτική πείρα στην οργάνωση τεχνικών δοκιμών των αλγοριθμικών συστημάτων για προκαταλήψεις και/ή διακρίσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η δοκιμή δεν είναι καν εφικτή. Κατά συνέπεια, υπάρχει ελάχιστη πρακτική πείρα όσον αφορά την εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας μεταφοράς των οδηγιών σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων.

Όπως περιγράφεται ανωτέρω, οι ερωτηθέντες από τους φορείς ισότητας και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών θεωρούν επίσης σε μεγάλο βαθμό ότι οι αλγοριθμικές διακρίσεις δεν έχουν ακόμη αναγνωριστεί επαρκώς από τις δημόσιες διοικήσεις, τον ιδιωτικό τομέα ή την κοινωνία. Οι φορείς ισότητας υποστήριξαν ότι αυτό οφείλεται κυρίως στην έλλειψη πρωτοβουλιών ευαισθητοποίησης, στον καινοφανή χαρακτήρα του ίδιου του φαινομένου, στην ανεπάρκεια γνώσης και ψηφιακού γραμματισμού, καθώς και στους περιορισμούς των υφιστάμενων μηχανισμών επιβολής.

Ταυτόχρονα, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών επισήμαναν τους περιορισμούς του δημόσιου διαλόγου επί του θέματος, ο οποίος τείνει να επικεντρώνεται περισσότερο στα οφέλη παρά στους κινδύνους. Επιπλέον, εξέφρασαν ανησυχίες σχετικά με τη χρήση αλγοριθμικών συστημάτων σε τομείς όπως η μετανάστευση, η επιβολή του νόμου και η κοινωνική πρόνοια ([153]).

7.3. Καταπολέμηση των αλγοριθμικών διακρίσεων στα κράτη μέλη

Από όλα τα κράτη μέλη, μόνο οι Κάτω Χώρες ανέφεραν υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων για τις οποίες είχε επιληφθεί είτε δικαστήριο ([154]) είτε φορέας ισότητας ([155]). Μόνο ένα κράτος μέλος (Αυστρία) διαθέτει κανόνες ευνοϊκούς προς τα θύματα όσον αφορά την απόδειξη των αλγοριθμικών διακρίσεων ή την ελάφρυνση των τεχνικών επιβαρύνσεων.

Το 2025 η ΕΕ υποστήριξε την έγκριση του σχεδίου σύστασης του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την ισότητα και την τεχνητή νοημοσύνη ([156]). Η σύσταση ([157])

([153]) Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση δεν εκτείνεται στους τομείς της μετανάστευσης και της επιβολής του νόμου, ενώ ούτε η κοινωνική πρόνοια εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση. Στον κανονισμό για την τεχνητή νοημοσύνη, ορισμένα συστήματα ΤΝ που προορίζονται για χρήση στη μετανάστευση, στην επιβολή του νόμου, σε βασικές ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες και παροχές, καθώς και σε ορισμένους άλλους ευαίσθητους τομείς ταξινομούνται ως υψηλού κινδύνου. Οι πάροχοι και οι φορείς εφαρμογής αυτών των συστημάτων ΤΝ υψηλού κινδύνου πρέπει να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τον κανονισμό για την τεχνητή νοημοσύνη, όπως περιγράφεται στο τμήμα 7.1 της παρούσας έκθεσης.

([154]) Rechtbank Overijssel, 29 Οκτωβρίου 2024, ECLI:NL:RBOVE:2024:5627.

([155]) College voor de Rechten van de Mens, Vooronderzoek naar de vermeende discriminerende effecten van de werkwijzen van de Belastingdienst/Toeslagen | College voor de Rechten van de Mens.

([156]) Απόφαση (ΕΕ) 2025/2350 του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2025, σχετικά με τη θέση που πρέπει να ληφθεί εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης όσον αφορά το σχέδιο σύστασης σχετικά με την ισότητα και την τεχνητή νοημοσύνη (ΕΕ L, 2025/2350, 17.11.2025, ELI: http://data.europa.eu/eli/dec/2025/2350/oj).

([157]) Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on equality and artificial intelligence (Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με την ισότητα και την τεχνητή νοημοσύνη) (εγκρίθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 4 Μαρτίου 2026 κατά την 1552η σύνοδο των αναπληρωτών υπουργών), CM/Rec(2026)1, 4.3.2026, https://search.coe.int/cm?i=09125948802acd7f.

έχει ως στόχο να διασφαλίσει ότι τα συστήματα ΤΝ προωθούν την ισότητα, συμπεριλαμβανομένης της ισότητας των φύλων, και δεν ενισχύουν τις διακρίσεις. Συνάδει με τον κανονισμό για την τεχνητή νοημοσύνη και θα εφαρμοστεί μέσω των μέτρων και των διασφαλίσεων που ισχύουν για τα συστήματα ΤΝ, σύμφωνα με την προσέγγιση βάσει κινδύνου.

Πλαίσιο 6. Κατευθυντήριες γραμμές για τη διασφάλιση της απαγόρευσης των διακρίσεων κατά την ανάπτυξη και την εφαρμογή συστημάτων ΤΝ

Εμπειρογνώμονες έχουν καταρτίσει κατευθυντήριες γραμμές, για λογαριασμό του Υπουργείου Εσωτερικών των Κάτω Χωρών, οι οποίες απευθύνονται σε κατασκευαστές συστημάτων, αναλυτές δεδομένων και εμπειρογνώμονες στον τομέα της ΤΝ, με σκοπό τη διασφάλιση της απαγόρευσης των διακρίσεων κατά την ανάπτυξη και την εφαρμογή συστημάτων ΤΝ. Στις κατευθυντήριες γραμμές του 2022, διευκρινίζεται ποια ερωτήματα και αρχές είναι καίριας σημασίας κατά την επεξεργασία ενός συστήματος ΤΝ και την εργασία με αυτό, με έμφαση στην απαγόρευση των διακρίσεων, από νομική, τεχνική και οργανωτική άποψη ([158]).

Στον συνεχώς διευρυνόμενο ψηφιακό τομέα, η συνεργασία μεταξύ των αρχών και ο διάλογος με εταίρους οι οποίοι εκπροσωπούν τα συμφέροντα ομάδων που διατρέχουν κίνδυνο να υποστούν διακρίσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Οι οδηγίες για τους φορείς ισότητας απαιτούν από τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν ότι οι φορείς ισότητας διαθέτουν τους κατάλληλους μηχανισμούς για να συνεργάζονται με άλλους φορείς ισότητας εντός του κράτους μέλους, καθώς και με σχετικές δημόσιες και ιδιωτικές οντότητες, στο πλαίσιο των αντίστοιχων πεδίων αρμοδιοτήτων τους, μεταξύ άλλων σε διασυνοριακό επίπεδο ([159]).

Επιπλέον, στις οδηγίες για τους φορείς ισότητας, τονίζεται ότι οι φορείς ισότητας πρέπει να διαθέτουν τους αναγκαίους ανθρώπινους και τεχνικούς πόρους ώστε να χρησιμοποιούν την ΤΝ για τις εργασίες τους και να αξιολογούν αν τα αυτοματοποιημένα συστήματα συμμορφώνονται με την οδηγία για τη φυλετική ισότητα και την οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση ([160]).

Το άρθρο 77 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη θεσπίζει το καθήκον στενής συνεργασίας και αμοιβαίας συνδρομής μεταξύ των φορέων που είναι αρμόδιοι για την εποπτεία ή την επιβολή των υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο της ΕΕ και προστατεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές εποπτείας της αγοράς.

Τα κράτη μέλη πρέπει να προσδιορίζουν τους φορείς θεμελιωδών δικαιωμάτων ([161]) που έχουν την εξουσία να ζητούν και να έχουν πρόσβαση, από την αρμόδια αρχή εποπτείας της αγοράς, σε κάθε πληροφορία ή τεκμηρίωση που δημιουργείται ή διατηρείται δυνάμει του κανονισμού, όταν αυτό είναι απαραίτητο για την εκπλήρωση της εντολής τους. Όταν η εν λόγω τεκμηρίωση δεν επαρκεί για να εξακριβωθεί αν

([158]) Υπουργείο Εσωτερικών των Κάτω Χωρών, «Guidelines for non-discrimination by design» (Κατευθυντήριες γραμμές για την απαγόρευση των διακρίσεων εκ σχεδιασμού), Handreiking non-discriminatie Artificial Intelligence (AI) | Rapport | Rijksoverheid.nl.

([159]) Βλ. άρθρο 14 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

([160]) Αιτιολογική σκέψη 22 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

([161]) Μέχρι στιγμής 21 κράτη μέλη έχουν κοινοποιήσει ορισμένους ή όλους τους οικείους φορείς ισότητας που λειτουργούν ως αρχές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με ειδικές εξουσίες βάσει του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη.

έχει διαπραχθεί παράβαση, μπορούν να υποβάλουν αιτιολογημένο αίτημα στις αρχές εποπτείας της αγοράς για τη διοργάνωση δοκιμών ενός συστήματος ΤΝ υψηλού κινδύνου με τεχνικά μέσα ([162]).

Ο κανονισμός για την τεχνητή νοημοσύνη επιβάλλει επίσης ορισμένες υποχρεώσεις συνεργασίας στις αρχές εποπτείας της αγοράς όταν η χρήση συστημάτων ΤΝ υψηλού κινδύνου ενέχει κινδύνους για τα θεμελιώδη δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στη μεταχείριση χωρίς διακρίσεις. Ειδικότερα, πρέπει να ενημερώνουν τις αρμόδιες αρχές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, να ζητούν τη γνώμη τους και να συνεργάζονται πλήρως μαζί τους ([163]).

Οι κανόνες αυτοί δεν έχουν τεθεί ακόμη σε εφαρμογή. Κατά τη διαβούλευση, σχεδόν κανένας από τους φορείς ισότητας που συμμετείχαν στην έρευνα δεν θεωρούσε ότι διέθετε τα εφόδια για να χρησιμοποιεί αυτοματοποιημένα συστήματα ή συστήματα ΤΝ στις εργασίες του ή για να αξιολογεί τα εν λόγω συστήματα ως προς τη συμμόρφωσή τους με τους κανόνες κατά των διακρίσεων ([164]). Ως βασικοί λόγοι αναφέρθηκαν η έλλειψη πείρας, εξειδικευμένου προσωπικού και τεχνικών πόρων.

Πλαίσιο 7. Φορείς ισότητας που προασπίζουν την ισότητα και την απαγόρευση των διακρίσεων όσον αφορά τη χρήση της ΤΝ στη δημόσια διοίκηση ([165])

Στο πλαίσιο του χρηματοδοτούμενου από την ΕΕ Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης, φορείς ισότητας από το Βέλγιο, τη Φινλανδία και την Πορτογαλία επιδιώκουν να αναπτύξουν τη διοικητική τους ικανότητα. Το έργο επικεντρώνεται στον αντίκτυπο της ΤΝ στις διακρίσεις και στην ισότητα, με στόχο την αύξηση της ικανότητας των φορέων ισότητας να αποκαλύπτουν τις αλγοριθμικές διακρίσεις και να παρέχουν νομική συνδρομή.

Σύμφωνα με τους συμφεροντούχους των οποίων ζητήθηκε η γνώμη για την έκθεση, η συστηματική συμμετοχή των φορέων ισότητας και ο ορισμός τους ως συμβουλευτικών οργάνων για τις σχετικές αρμόδιες αρχές ([166]) προάγουν ένα περιβάλλον το οποίο ευνοεί την αποτελεσματική συνεργασία σχετικά με την επιβολή της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα και της οδηγίας για την ισότητα στην απασχόληση στο πλαίσιο των αλγοριθμικών διακρίσεων.

Σε αρκετά κράτη μέλη, οι φορείς ισότητας διαθέτουν ήδη προϋπάρχουσες συμφωνίες με τις ρυθμιστικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων των αρχών προστασίας δεδομένων.

([162]) Βλ. άρθρο 77 παράγραφος 3 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη.

([163]) Βλ. άρθρο 79 παράγραφος 2 και άρθρο 82 παράγραφος 1 του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη.

([164]) Αξιοσημείωτη εξαίρεση αποτελεί η Φινλανδία, η οποία συμμετέχει σε έργο ανάπτυξης ικανοτήτων στο πλαίσιο του Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης, μαζί με το Βέλγιο και την Πορτογαλία.

([165]) Συμβούλιο της Ευρώπης, «Upholding equality and non-discrimination by Equality bodies regarding the use of artificial intelligence (AI) in public administrations – Inclusion and anti-discrimination» [Προάσπιση της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων από τους φορείς ισότητας όσον αφορά τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης (ΤΝ) στη δημόσια διοίκηση — Συμπερίληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων].

([166]) Π.χ. αρχές εποπτείας της αγοράς, αρχές προστασίας δεδομένων και φορείς καταναλωτών. Βλ. αιτιολογική σκέψη 41 της οδηγίας (ΕΕ) 2024/1499 του Συμβουλίου.

Πλαίσιο 8. Συνεργασία μεταξύ φορέων ισότητας και άλλων αρχών
Ο ολλανδικός φορέας ισότητας συνεργάζεται ενεργά με τις αρχές εποπτείας της αγοράς. Ο Φινλανδός Διαμεσολαβητής για την Απαγόρευση των Διακρίσεων συνεργάζεται με τον Φινλανδικό Οργανισμό Μεταφορών και Επικοινωνιών, ενώ η Επιτροπή της Μάλτας για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία συνεργάζεται με την Αρχή Ανταγωνισμού και Καταναλωτών της Μάλτας. Ομοίως, στη Γαλλία, ο Συνήγορος του Πολίτη είναι μέλος της συμβουλευτικής επιτροπής της γαλλικής αρχής για την προστασία των δεδομένων και, ως εκ τούτου, παρέχει ένα μοντέλο για τον τρόπο οργάνωσης των τακτικών ενημερώσεων και της συνεργασίας.

Συμπεράσματα
Τα κράτη μέλη πρέπει: – να συνεχίσουν τις προσπάθειες για ενίσχυση της επιβολής των οδηγιών, μεταξύ άλλων σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων. *Τα κράτη μέλη θα πρέπει*: – να διασφαλίσουν την αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των σχετικών φορέων ισότητας και των αρχών εποπτείας της αγοράς στο πλαίσιο του κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη. *Η Επιτροπή δεσμεύεται*: – να διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ αρχών και να ανταλλάσσει γνώσεις σχετικά με τα συστήματα ΤΝ και την καταπολέμηση των αλγοριθμικών διακρίσεων με τους αρμόδιους φορείς, με βάση το υπό εξέλιξη έργο του Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης για τον καλύτερο εφοδιασμό των φορέων που καταπολεμούν τις νέες μορφές διακρίσεων.

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά την τελευταία έκθεση σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών, η ΕΕ παραμένει σταθερά προσηλωμένη στην ισότητα και την εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων. Έχει εφαρμόσει τις στρατηγικές για την Ένωση ισότητας, έχει θεσπίσει νέες στρατηγικές για την καταπολέμηση του ρατσισμού, την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ και την ισότητα των φύλων, έχει εκδώσει την ενισχυμένη στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και έχει δώσει νέα ώθηση στην επιβολή των κανόνων κατά των διακρίσεων με την έκδοση των οδηγιών για τους φορείς ισότητας. Η Επιτροπή εξακολούθησε επίσης να υποστηρίζει την πρακτική εφαρμογή της νομοθεσίας για την απαγόρευση των διακρίσεων.

Στην έκθεση επισημαίνονται ορισμένες θετικές τάσεις. Για παράδειγμα, έχει αυξηθεί ελαφρώς η ευαισθητοποίηση ορισμένων ομάδων σχετικά με τις υπηρεσίες υποστήριξης των θυμάτων διακρίσεων. Τα περισσότερα κράτη μέλη δεν ανέφεραν σημαντικές δυσκολίες ως προς την εφαρμογή των βασικών εννοιών της νομοθεσίας της ΕΕ για την απαγόρευση των διακρίσεων και πολλά από αυτά γνωστοποίησαν θετικές πρακτικές με δυνατότητες επέκτασης. Επιπλέον, το ΔΕΕ έχει εκδώσει αποφάσεις οι οποίες θα παράσχουν σημαντικές διευκρινίσεις σχετικά με τις έννοιες

που περιλαμβάνονται στις οδηγίες. Φαίνεται επίσης ότι οι οδηγίες παρέχουν προσαρμόσιμα και αποτελεσματικά εργαλεία για την αντιμετώπιση των διακρίσεων σε ένα εξελισσόμενο κοινωνικό τοπίο.

Τα περισσότερα κράτη μέλη έχουν καταβάλει προσπάθειες για τη βελτίωση της πρόσβασης των θυμάτων διακρίσεων στη δικαιοσύνη και τη συνεργασία με τους σχετικούς κοινωνικούς εταίρους και τους εταίρους της κοινωνίας των πολιτών. Έχουν επίσης θεσπίσει θετικά μέτρα για την αντιμετώπιση των μειονεκτημάτων που συνδέονται με χαρακτηριστικά τα οποία εμπίπτουν σε προστασία.

Ωστόσο, τα κράτη μέλη πρέπει να συνεχίσουν τις προσπάθειές τους για την εφαρμογή των οδηγιών στην πράξη. Ειδικότερα, **έχει ζωτική σημασία οι κυρώσεις να είναι αποτελεσματικές, με ποσά τα οποία αντικατοπτρίζουν τη μακροπρόθεσμη βλάβη που προκαλείται από τις διακρίσεις**, να παρέχουν επανόρθωση στα θύματα και να προωθούν βαθιές αλλαγές.

Οι προσπάθειες για ενίσχυση της επίγνωσης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που ορίζονται στις οδηγίες θα πρέπει να εστιάζουν σε συγκεκριμένες προστατευόμενες ομάδες και να αξιοποιούν την εμπειρογνωσία και την απήχηση της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών εταίρων.

Τα θύματα διακρίσεων και οι εκπρόσωποί τους πρέπει να έχουν εύκολη πρόσβαση στα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των στατιστικών στοιχείων, που απαιτούνται για την απόδειξη των διακρίσεων και την αντιστροφή του βάρους της απόδειξης στους εναγομένους.

Επιπλέον, τα κράτη μέλη θα πρέπει να διευκολύνουν τη χρήση των μέσων συλλογικής ένδικης προστασίας σε υποθέσεις διακρίσεων και να ενθαρρύνουν τη συνεργασία μεταξύ των ρυθμιστικών αρχών, της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών εταίρων.

Με βάση τα πορίσματα της έκθεσης, **τα κράτη μέλη και οι οικείοι φορείς ισότητας θα πρέπει να εξακολουθήσουν να αντιμετωπίζουν τις διάφορες προκλήσεις που προκύπτουν στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές τους**. Ειδικότερα, μπορούν να παρέχουν στους δικαστές, τους επαγγελματίες του νομικού κλάδου και τους ενάγοντες περαιτέρω καθοδήγηση και υποστήριξη, ώστε να τους βοηθούν να ενεργοποιούν αποτελεσματικά τους κανόνες αντιστροφής του βάρους της απόδειξης σε υποθέσεις διακρίσεων. Παράλληλα, τα κράτη μέλη πρέπει να συνεχίσουν τις προσπάθειες για ενίσχυση της επιβολής των οδηγιών, μεταξύ άλλων σε υποθέσεις αλγοριθμικών διακρίσεων. Οι προσπάθειες αυτές αφορούν και την πλήρη και ορθή μεταφορά των οδηγιών για τους φορείς ισότητας.

Για την αποτελεσματική εφαρμογή και επιβολή των οδηγιών, απαιτούνται κοινές προσπάθειες. Η Επιτροπή θα εξακολουθήσει να συνεργάζεται με τα κράτη μέλη, τους φορείς ισότητας, τον FRA, το EIGE, τις ρυθμιστικές αρχές, τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τους κοινωνικούς εταίρους για τη διασφάλιση της συστημικής προστασίας των θυμάτων διακρίσεων και την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι οδηγίες.

Επιπλέον, **η Επιτροπή** έχει δεσμευτεί για δύο ακόμα τομείς δράσης.

- **Τη διευκόλυνση των τακτικών συζητήσεων μεταξύ των κρατών μελών** σχετικά με τα ανωτέρω θέματα. Οι συζητήσεις αυτές θα πραγματοποιηθούν

μέσω της ομάδας εμπειρογνωμόνων σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ για την ισότητα, η οποία συστάθηκε τον Μάιο του 2024.

- **Τη χρήση ενωσιακής χρηματοδότησης προς στήριξη της ικανότητας των κρατών μελών και των σχετικών φορέων για επιβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων**. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να παρασχεθεί στήριξη στο πλαίσιο του προγράμματος «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες» (CERV) ή του μελλοντικού προγράμματος AgoraEU (εν αναμονή των διοργανικών διαπραγματεύσεων). Η στήριξη αυτή καλύπτει την ανάπτυξη και τη βελτίωση των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, των εθνικών οργανισμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των φορέων ισότητας, των νομικών, των επαγγελματιών του νομικού κλάδου, των οργανισμών διαμεσολάβησης και άλλων υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή δικονομικών στρατηγικών, καθώς και προσεγγίσεων με βάση δικαστικές διαδικασίες στρατηγικής σημασίας.

Η επόμενη έκθεση σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών αναμένεται το 2031. Θα εξετάσει ιδίως την πρόοδο που θα έχει σημειωθεί ως προς την επιβολή των οδηγιών. Το ίδιο έτος η Επιτροπή θα λάβει πληροφορίες από τα κράτη μέλη σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών για τους φορείς ισότητας. Στη συνέχεια, θα υποβάλει επίσης έκθεση σχετικά με την ανεξάρτητη λειτουργία και την αποτελεσματικότητά τους.